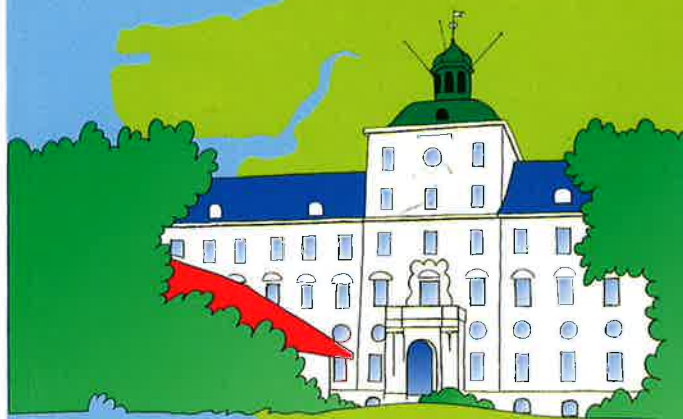

Grænseforeningens
årbog 2002

Mehmet Yüksekaya

SYDSLESVIGS danske HISTORIE

Grænseforeningens årbog 2002

Mehmet Yüksekkaya

SYDSLESVIGS danske HISTORIE

Ebba Strange:

»GRÆNSEFORENINGEN er fyldt 80 år
– det er en pæn høj alder«

Torben Rechendorff:

Beretning om GRÆNSEFORENINGENS
virksomhed 1. april 2000 - 31. august 2001

Grænseforeningens årbog 2002
Mehmet Yükksekaya: SYDSLESVIGS danske HISTORIE
Redaktion: Ole Adrian Sørensen/Niels Henriksen
Omslag: Adrian Sørensen
Kort: John Fowlie
Copyright: Grænseforeningen
Udgiver: Grænseforeningen,
Peder Skrams Gade 5,
Postboks 1530, 1020 København K
Tlf. 33 11 30 63
Tryk: Clemensstrykkeriet, Århus
ISBN 87-87238-24-1

Grænseforeningens årbøger:

1967: Dansk i Sydslesvig – 1968: Nordisk i Sydslesvig – 1969: Danmarks første storby – 1970: 50 år med Danmark – 1971: Vore frisiske naboer – 1972: Grænselandet og Europa – 1973: Ung ved grænsen – 1974: Dansk hverdag i Sydslesvig – 1975: Europas nationale mindretal – 1976: Kirkekunst i Sydslesvig – 1977: Grænselandets sprog – 1978: Dansk konsolidering – 1979: Dronningen i Sydslesvig – 1980: Politik i Sydslesvig 1945-1979 – 1981: Som vi ser os selv – 1982: Der var engang i Sydslesvig – 1983: C. W. Eckersberg 1783 2/1 1983 – 1984: Gennem Flensborg med Helmut og Povl Leckband – 1985: Herregårde i Sydslesvig – en fælles kulturarv – 1986: Sagn og saga fra Sydslesvig – 1987: Sydslesvigske oldtidsminder – 1988: Danske huse i Sydslesvig – 1989: Da det begyndte – de sønderjydske foreningers første år – 1990: Skikke og traditioner i årets løb i Nord og Sydslesvig – 1991: Til støtte for danskheden, Grænseforeningen 1920-1990 – 1992: Syv ture i Sydslesvig – 1993: Dansk i en tysk stat 1945-1992 – 1994: Otte ture i Sydslesvig – 1995: Slesvig delt i 75 år – 1996: En snes nyere danske sange fra grænselandet – 1997: Karl Otto Meyer – dansk og nordisk forpost i Kiel – 1998: Det sønderjyske kaffebord – et samspil mellem nationalpolitik og kosttradition – 1999: Nationale Mindretal ude i Europa. – 2000: Kongen kommer! Kongebesøg og kongeloyalitet i Sydslesvig – 2001: Kirker i Sydslesvig

Forord

Som det fremgår af den skriftlige beretning fra Grænseforeningens formand her i bogen, har Grænseforeningen inden for de seneste otte år fået næsten 20.000 nye medlemmer. Denne årbogs tema-artikel er – ikke mindst til gavn for alle vore nye medlemmer – en præsentation af det, der står som endemålet for al virksomhed i Grænseforeningen: Det danske mindretal i Sydslesvig, – hvorfor *er* der danskere syd for grænsen, og hvem er de?

Forfatteren til »Sydslesvigs danske Historie«, cand.scient.pol. *Mehmet Yüksekkaya*, stammer fra det kurdiske mindretal i Tyrkiet, har boet i Danmark siden 1984 og er dansk statsborger.

Allerede i 1995 opsøgte forfatteren os på Grænseforeningens kontor, idet han i sit studium på Københavns Universitet var stødt på det for ham uventede faktum, at danskere generelt havde svært ved at identificere sig selv nationalt uden at dette skete i modsætning til tysk nationalitetsopfattelse. Denne tese ønskede han at få bekræftet hos undertegnede, men jeg har ikke været ikke i stand til at give ham et fyldestgørende svar.

Forfatterens hovedopgave inden for statskundskabsstudiet havde titlen »*Den nationale ide og nationale identitet hos minoriteter. Introduktion af et nationsbegreb i studiet af nationalisme*«. Der præsenteres i teorien et alternativt nationsbegreb, som han foreslår anvendt ved løsningen af etniske konflikter. Det er i arbejdet med denne opgave, at nærværende artikel om det danske mindretal i Sydslesvig er blevet til.

Som tilflytter har det undret Mehmet Yüksekkaya, at han er vidne til en generel afstandtagen fra intellektuelle kredse til den sønderjyske historie. Den manglende interesse og reaktion fra intellektuelle til dette emne giver reaktionære nationalistiske tanker og ideer alt for let spillerum. En ting er, at det er gennem Sønderjylland, at danskheden udtrykker sig, men studiet af historien i det dansk-tyske grænseland udnyttes desuden kun alt for lidt som afsæt og dokumentation af forslag til løsning på mindretalsproblemer andre steder i Europa.

Redaktionen udtrykker en stor tak til *dr. phil. Lars N. Henningsen*, leder af Studieafdelingen på Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, for råd, vejledning og inspiration, ikke mindst ved udvælgelsen af illustrationer til artiklen.

Efter tema-artiklen følger en redigeret udgave af den tale, som tidl. MF, *Ebba Strange*, nuværende medlem for SF af »Undervisningsministeriets

udvalg vedrørende kulturelle danske anliggender i Sydslesvig«, holdt på Grænseforeningens Sendemandsmøde i 2000, hvor foreningen kunne markere sin 80-årsdag.

Grænseforeningens formand, Torben Rechendorff, afslutter bogen med den skriftlige formandsberetning for Grænseforeningen i perioden 1. april 2000 - 31. august 2001 under overskriften »*Et folkeligt engagement*«.

Niels Henriksen, 10. september 2001

Indhold

Forfatterens forord	9
<i>Kap. 1</i> Sønderjyllands nationale identitet	11
<i>Kap. 2</i> Sønderjyllands forhold til Danmark indtil 1700-tallet	19
<i>Kap. 3</i> De sproglige forhold i Sønderjylland fra Middelalderens slutning	28
<i>Kap. 4</i> Den nationale vækkelse i Sønderjylland og Treårskrigen 1848-1851	31
<i>Kap. 5</i> Krigen i 1864 og Pragfredens Artikel 5	37
<i>Kap. 6</i> Kravet om afstemning	41
<i>Kap. 7</i> Fredskonferencen i Paris	46
<i>Kap. 8</i> Folkeafstemningerne 1920	54
<i>Kap. 9</i> Den dansk-tyske grænse efter 1920: En sindelagsgrænse?	58
<i>Kap. 10</i> Fra national til kulturel kappestrid	60
<i>Kap. 11</i> Det danske mindretals situation i dag	68
<i>Kap. 12</i> Den dansk-tyske mindretalsordning: Et forbillede?	75
Litteraturliste	78
<i>Ebba Strange:</i> GRÆNSEFORENINGEN er fyldt 80 år – det er en pæn høj alder	80
<i>Torben Rechendorff:</i> Beretning om GRÆNSEFORENINGENS virksomhed 1. april 2000 - 31. august 2001	87

Forfatterens forord

Mehmet Yükkekkaya

Danmark er et land, der vækker beundring blandt mange overalt i verden med hensyn til det politiske, sociale, økonomiske og kulturelle system. Man forbinder Danmarks navn med velfærdsstaten og mange betragter den danske model med stor interesse og forsøger at studere denne model med henblik på at få inspiration til at sætte en ny udvikling i gang i de forskellige dele af verden.

Det er dog ikke kun Danmarks velfærdssystem, som vækker beundring i store dele af verden, men også den måde, hvorpå man i vores lille land har forsøgt at løse minoritetsproblematikken med den mægtige nabo mod syd, Tyskland.

Danmark er tillige et af de få steder i verden, hvor der er et næsten fuldstændigt sammenfald mellem stats- og nationsgrænserne. Når jeg siger næsten, skyldes det, at der ved Danmarks sydgrænse – grænsen til Tyskland – findes et mindretal på den danske side, som er af tysk oprindelse, og som bekender sig til tysk nationalitet. Samtidig findes der på den anden side af den danske grænse – i Tyskland – et dansk mindretal, som bekender sig til dansk nationalitet. De to mindretalsbefolkninger på begge sider af landegrænserne tæller, for det danske mindretals vedkommende, ca. 50.000 mennesker og – for det tyske mindretals vedkommende – ca. 20.000 mennesker. Deres numeriske størrelse er for så vidt mindre interessant i denne henseende. Det mest interessante ved disse to minoritetsbefolkninger er den mindretalsordning, der ligger til grund for deres eksistens.

Løsningsmodellen for mindretalsproblematikken i grænseområdet mellem Danmark og Tyskland er værd at studere med henblik på at undersøge muligheden for at løse de eksisterende minoritetsproblematikker i mange af de moderne nationalstater.

Den politiske ordning, under hvilken det danske mindretal i Tyskland lever i dag, kan aktuelt set siges at være ganske overskuelig, idet der er nogle klare spilleregler, som er reguleret via grundloven. Men måden, hvorpå mindretallet er blevet til, og den historie, som har medført, at dette mindre-

tal eksisterer i dag, er nogle særdeles komplekse problemstillinger. Komplexiteten kommer bedst til udtryk i følgende anekdote, som stammer fra 1863, og som gengiver nogle få ord, som er udtalt af den daværende engelske premierminister, Lord Palmerston, forud for Bismarcks besøg i England. Palmerston havde under et interview sagt, at der kun var tre personer, der havde forstået, hvad det slesvig-holstenske spørgsmål gik ud på. Den ene var Prins Albert, som var død. Den anden var en dansk historieprofessor, som var havnet på sindsygehospital, og den tredje var ham selv, som havde glemt, hvad det gik ud på! Denne anekdote, som man støder på, når man studerer det slesvigske spørgsmål viser, at når man kaster sig ud i at studere denne problemstilling, står man over for denne fare. Men det har ikke afholdt mig fra at beskæftige mig med det danske mindretals historie og måden, hvorpå dette mindretal er blevet til.

Det første kapitel beskæftiger sig med Sønderjyllands nationale identitet, hvor jeg har set mig nødsaget til at gå langt tilbage i historien for at diskutere Sønderjyllands oprindelse: dansk eller tysk? For, som man kan læse som afsluttende bemærkning i en brochure om Sydslesvig: »Kun ved at kende fortiden, kan man forstå nutiden«.

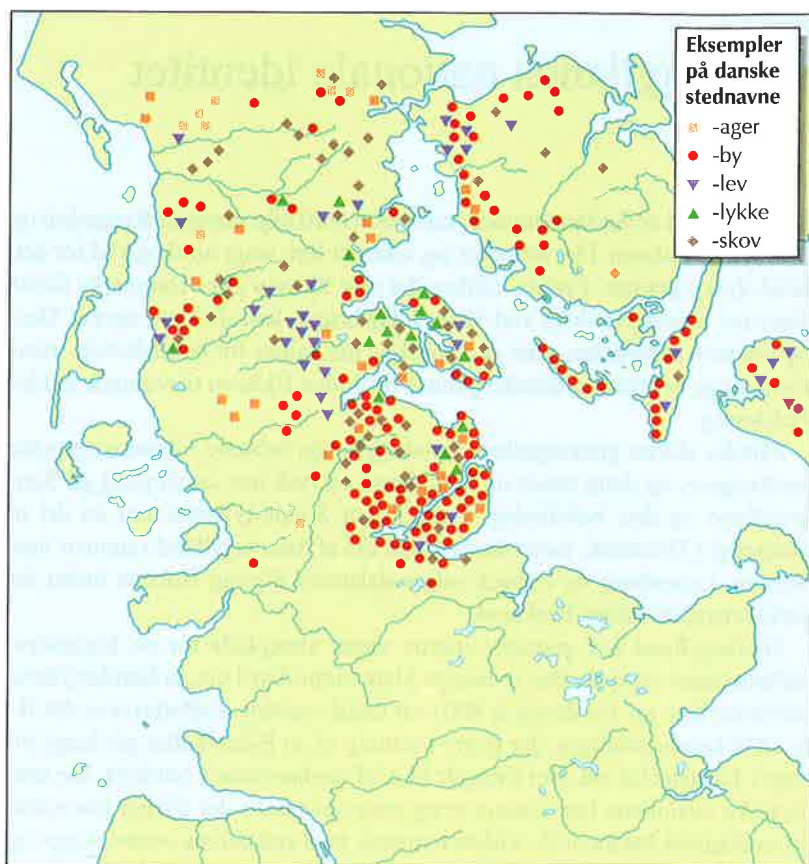
Sønderjyllands nationale identitet

Sønderjylland er det landområde, som mod nord afgrænses af Kongeåen og mod syd af Ejderen. Det strækker sig omtrent lige langt nord og syd for den dansk-tyske grænse. Førhen kaldtes det ofte Slesvig efter Danmarks første større by, Slesvig/Hedeby ved Slien. I dag bruges kun sjældent navnet Slesvig om hele landsdelen, men den nordlige del kaldes for Nordslesvig, mens den sydlige del fra den danske grænse til floden Ejderen tilsvarende kaldes Sydslesvig.

Således skiller grænsepælene Sønderjyllands beboere i danske og tyske statsborgere, og dette møde mellem dansk og tysk har sat sit præg på Sønderjylland og dets befolkning. I dag udgør Sønderjyllands amt en del af Kongeriget Danmark, mens den sydlige del af Sønderjylland sammen med Holsten, Lauenburg og Lübeck udgør delstaten Slesvig-Holsten inden for Forbundsrepublikken Tyskland.

Sønderjylland har gennem tiderne været skueplads for en kappestrid mellem dansk og tysk. Der er mange klare vidnesbyrd om, at Sønderjylland ved historiens gry (omkring år 800) var dansk område. Derudover er der ikke så få kendsgerninger, der peger i retning af, at Ejderskellet går langt tilbage i forhistorisk tid. Det fremgår bl.a. af stednavnene i området. De sønderjyske stednavne har samme præg som navnene i det øvrige Danmark. En undtagelse herfra er de ældste bynavne med endelserne »um«, »ing« og »sted«. Der er tale om et fælles germansk stednavnemateriale, der vidner om, at sprogene engang faldt sammen. De almindeligste stednavneendelser som »lev«, »lykke«, »balle«, »by«, »ager«, »ved«, »skov« osv. går derimod ned mod Ejderen men findes ikke syd for Ejderen. Eksempelvis findes endelsen »lev«, som man regner med stammer fra folkevandringstiden fra ca. 400 – 500 e. Kr. i over 20 sønderjyske stednavne. Efterleddet »lev« er karakteristisk for det område, der kom til at hedde Danmark, og stednavnenes udbredelsesområde kan tolkes som det ældste vidnesbyrd om Danmark som historisk begreb. Disse stednavne findes også i Halland og Skåne, men som nævnt standser de mod syd nord for Ejderen.

»Lev«-byernes udbredelsesområde svarer til danernes, nemlig området fra de skånske landsdele i øst til Jylland i vest. Danerne omtales første gang ca. 550 e. Kr. af de østromerske historieskrivere, Jordanes og Prokopios. Jordanes, der har skrevet en verdenshistorie, der går op til år 552, fortæller,

De almindeligste stednavneendelser går ned mod Ejderen – men findes ikke syd for Ejderen. Ovenstående kort er produceret på grundlag af Claus Eskildsens Bog »Dansk Grænselære« fra 1936.

at et folk, der kaldte sig danerne, brød op fra sveernes land (Sverige) og fordrev herulerne fra deres bopladser. Jylland var på det tidspunkt beboet af folkestammer som cimbrer, teutoner, charuder, heruler, jyder, anglere og saksere. Af disse boede jyderne antagelig på begge sider af Kongeåen, mens sachserne var bosat i det nuværende Holsten. Anglerne kom ifølge den angelsaksiske kirkehistoriker Beda fra »det fædreland, som kaldes Angel, og som siges at have ligget øde mellem jydernes og saksernes provinser fra hin tid til nu«. Anglere, saksere og jyder satte i løbet af det 5. årh. over fastlandet og erobrede England. Englandserobringen har givet udty-

det Jyllands og Slesvigs befolkning, hvilket må have begunstiget danernes fremtrængen fra de danske øer. Hvorom alting er, blev stammerne i området samlet under danernes herredømme eller, som det blev sagt om herulene »drevet bort, hvorved danerne vandt fodfæste i Jylland«.

Efter ca. 200 e. Kr. ophører den sproglige enhed mellem den store fælles sprogstamme, germansk, og den udskiller sig i tre hovedretninger: østgermansk (f.eks. gotisk, burgundisk og vandalsk – alle nu uddøde), vestgermansk (engelsk, frisisk, hollandsk, tysk) og nordgermansk eller urnordisk (dansk, færøsk, islandsk, norsk, svensk). Angelsakserne i England er en vestgermansk sprogstamme, men i jyderne og anglernes oprindelige område findes ingen sproglige vest-germanske vidnesbyrd. Det kan naturligvis hænge sammen med, at befolkningen var fåtallig i modsætning til de vestgermanske saksere. I det mindste hersker der ikke tvivl om jyderne nordgermanske sprog.

Runeindskrifterne er de ældste sprogminde-mærker vi kender og de sønderjyske runeindskrifter fortæller os, at både sprog og sædvaner var fælles for Sønderjylland og det øvrige skandinaviske Norden. De to guldhorn fra omkring år 400, der blev fundet i Gallehus nord for Møgeltonder i 1639 og 1734, er de vigtigste fund fra Danmarks ældre historie. Det mindste af dem bærer en inskription, der er nordisk og adskiller sig fra vestgermansk.

Det mindste af guldhornene bærer en inskription, der er nordisk og adskiller sig fra vestgermansk.

Her vil det være på sin plads at dvæle lidt ved seminarielærer Claus Eskildsen og hans bog »Dansk Grænselære« fra 1936, som ofte refereres og citeres. Eskildsens kampivrige nationale sindelag gør ham til den ypperste repræsentant for danskheden. Danske nationalister efter ham fremtræder ofte langt mere moderate og kompromissøgende, hvilket gør Eskildsen endog særdeles interessant. Foruden person- og stednavne undersøgte Claus Eskildsen en lang række såkaldte »folkekendemærker«, og overalt fandt han bekræftelse på, at der går et folkeligt skel ved Sli-Danevirke, en slags dansk-tysk blodsgrense.

Eskildsen opererer i sin bog med tre grupper af folkekendemærker, hvor der til Gruppe A hører de kendemærker, der er bestemmende for folkenaturen: Jord, blod og folkelig underbevidsthed. Jorden giver det folk, der har levet på et bestemt område i årtusinder, et ganske særligt fællesskab. Derudover er et folk et blodsfællesskab, hvis enkelte slægter er meget mere indbyrdes beslægtede, end vi er bevidste om. Den folkelige underbevidsthed, »en ejendommelig sjælelig Indstilling«, er opstået i ethvert folks sind på baggrund af fælles jord og fælles blod, og den giver sig konkret og synligt udslag på mange måder, der bl.a. omfatter byggestil, avl, drift, klæde- og dragter (herunder træsko!), mad, arbejdsvaner, folkeskik, sagn og folketro. Alt dette undersøges nøje af Eskildsen, som f.eks. konkluderer:

»Saaledes viser Bondegaarden tydeligt, at Sønderjylland ned til Dan-
evirke er gammelt dansk-nordisk folkeomraade.«

De kendemærker, der henregnes under Gruppe B, indeholder folkedannende kriterier: Historie, åndskultur og erhvervsforhold, da der i historiens løb knyttes fælles kulturelle- og økonomiske bånd mellem mennesker.

Gruppe C er sprog og sindelag, de to vigtigste folkekendemærker, som i »Virkeligheden er Resultaterne af den Maade, hvorpaa den oprindelige Folkenatur og de historiske Processer har samvirket eller modvirket hinanden«. Alle disse folkekendemærker behandler han dernæst enkeltvis i sin bog. Ifølge ham er det normale at folkenatur og historie virker i samme retning, men Sønderjylland kalder han et forkludret grænseland, hvor historie og kulturpåvirkning er kommet på tværs af folkenaturen.

Eskildsen anfører sindelagsprincippet som en meget vigtig faktor ved grænsedragning, men han mener, at selvbestemmelsesretten kan komme så stærkt på tværs af nedstamning og historie, at den føles unaturlig, som når f.eks. folk med rent dansk blod i deres årer kalder sig tyskere. En særdeles vigtig faktor er derfor blodets princip. Han kritiserer dog nationalsocialismens idé om, at det er nedstamningen (blodet) alene, der tvangsmæssigt

CLAUS ESKILDSSEN
DANSK
GRÆNSELÆRE

5. OPLAG

Claus Eskildsen har givet det danske Folk en i sin Art enestaaende Vejledning til Forstaaelse af Grænselandet og dets Befolknings sammensatte Natur og Historie. I skarpe og klare Rids er her hele det etnologiske Grundlag for den tusindaarige Nationalitets- og Kulturkamp i Sønderjylland trukket op.

Det er en Bog med store Linier og dybe Perspektiver.
Gid den maa finde Tusinder af Læsere ud over Landet.

19.500 Ekspl.

(Hv. Præsident, Landstingsmand Holger Andersen
i Berlingske Tidende)

C. A. REITZELS FORLAG

Seminarielærer Claus Eskildsens bog fra 1936 »Dansk Grænselære« er særdeles interessant. Eskildsens kampivrige nationale sindelag gjorde han til den ypperste repræsentant for danskheden. Hans bog fremstår på mange måder som en Blut-und-Boden-lære, hvor blodsgænsen fremhæves som vigtigere end statsgrænsen.

bestemmer, til hvilket folk den enkelte hører. Han siger nemlig, at der ingen steder findes et blodrent folkeområde, heller ikke i Sønderjylland. Ikke desto mindre kunne han finde argumenter for sin opfattelse af Sønderjyllands danskhed i den nazistiske ideologi og han citerer Hitler:

»Racen ligger ikke i Sproget, men i Blodet. En kineser bliver ikke Tysker, fordi han begynder at tale Tysk«.

Eskildsen selv har følgende kommentar til citatet:

»Vor Betragtning af Sønderjyllands Folkeejendommelighed har vist, at Hitler har Ret. Befolkningen i Angel og Mellemslesvig skiftede Sprog, men et Sprogskifte er i Virkeligheden kun en Forandring paa Overfladen og rører ikke ved Sjæledybet. Folkenaturen, det dybeste, ubevidste bliver, hvad det er«.

Han tilbageviser de tyske udtalelser om, at Kongeåen er en gammel blodsgrænse men siger i samme ånd, at Nordens blodsgrænse går ved Sli-Danevirke. Han mener ligeledes, at ud af alle folkedannende faktorer må nedstamning, rod, byrd (blod) nævnes som den første betingelse for tilhørsforholdet til et folk og Sønderjyllands befolkning er dansk af blod. Modersmålet er et vigtigt folkekendemærke, men det angår ikke folkenaturen. På samme måde siger han, at man må være varsom over for alle raceteorier samt at der ikke findes rene racer. Ikke desto mindre henviser han til to tyske raceundersøgelser i Slesvig og Holsten, der viser, at blods- og racegrænsen mellem det danske og det tyske folk må trækkes ved Sli-Danevirke.

Claus Eskildsens bog fremstår på mange måder som en Blut-und-Bodenlære. Blodsgrænsen fremhæves som vigtigere end statsgrænsen. Eskildsen går ind på nazisternes tankeverden for at kunne modbevise den. På samme måde – som den tyske racetankegang i det nazistiske Tyskland – indeholder »Dansk Grænselære« en objektiv bestemmelse af nationalitet, men ingenlunde i den samme rendyrkede form som i nazismen. Det er objektive kriterier, alle Eskildsens folkekendemærker, der betinger tilhørsforholdet til nationen. Eskildsen brugte det folkloristiske materiale, han indsamlede, i grænsekampen, og brugte begreber, der svarede til nationalsocialisternes. Bogen blev da også modtaget med begejstring af danske nazister.

De raceprincipper, som Hitlers stat efter 1933 byggede på, var – som Eskildsen selv – inspireret af den tyske nationalromantik med dens forestilling om nationen som et kulturfællesskab og dens forherligelse af ideen om et folk med en særegen kultur og naturlig hjemstavnets ret til forfædrenes

territorium, folket og nationen som en fælles organisme. Nazismen ligger således i forlængelse af Johann Gottfried von Herders tankegang om, at enhver gruppe har sit eget individuelle særpræg med en række særkender, der deles af medlemmerne af gruppen, og som sætter skel mellem folk, men Herder afviste tanken om nogle folks overlegenhed til forskel fra den diskriminerende Blut-und-Boden nationalisme.

Johann Gottfried von Herder (1744-1803) var nationalromantikken egentlige fader. Han var ikke nationalist i moderne forstand men formulerede en teori, som har spillet en vital betydning for nationalismens vækst. Essensen i Herders syn på mennesket, samfundet og universet ligger i begrebet »organisme«. Han betragtede mennesket som en mikroorganisme, samfundet som en organisk helhed og universet som en integreret helhed bestående af et antal interrelaterede organismer hver med deres unikke karakter. Han udviklede teorien om folkesjælen eller folkeånden (Volksgeist), for ifølge ham var enhver gruppe i besiddelse af sin egen Volksgeist. Han betragtede nationaliteten som en naturlig enhed og det nødvendige bindeled mellem mennesket og fællesskabet. Herder udpegede sproget som det determinerende træk ved nationaliteten, og det medium hvor igennem mennesket bliver bevidst om sit indre væsen. Det både forener mennesket med og differentierer det fra andre, for sproget er det kriterium, gennem hvilket en gruppes identitet som homogen enhed kan etableres.

Herder betragtede et folk eller en nationalitet som en i bund og grund åndelig kvalitet, og i den så han den mest naturlige og organiske basis for politiske sammenslutninger eller statsdannelser. En stat uden national karakter var i hans øjne en maskine uden liv, et fantasibillede uden organisk eksistens. Derfor var eksistensen af uafhængige nationalstater for Herder en lige så naturlig og nødvendig ting som vekselvirkningen mellem dag og nat. For at bevare tingenes naturlige orden burde nationaliteterne ikke blandes men alle nationer forblive dér, hvor de oprindeligt blev plantet og havde deres rødder. Han så nemlig på verden som en have med forskellige nationale planter, som hver for sig blomstrede ifølge egen natur og udvikling.

Foruden den meget fremherskende kulturelle definition af nationen finder man også, som vi har set hos Eskildsen, en politisk nationsdefinition, da han – som eksempelvis den franske historiker og teolog Ernest Renan – lægger stor vægt på sindelagsprincippet. Eskildsen siger, at man i det demokratiske Norden respekterer den enkeltes frie vilje. Selvbestemmelsesretten er bedst egnet til at skabe ro i et grænseområde, men han tillægger det dog ikke større betydning, idet han siger, at et sindelagsskifte endnu mindre end et sprogskifte ændrer folkenaturen, da sindelaget er dét af alle folkekendemærker, der skifter hurtigst. Hovedtankerne i Eskildsens græn-

selære er, at det er folkegrænsen, der er afgørende, og at Danmarks folkegrænse med hensyn til jord, blod og folkenatur ligger ved Sli-Danevirke, samt at Sønderjyllands historie har medført, at der går en kultur- og sinnedagsgrænse midt igennem Slesvigs ældgamle danske folkegrund. Havde det været op til Eskildsen, ville hele Sønderjylland i dag tilhøre Danmark.

I dansk historieskrivning hersker der bred enighed om, at Sønderjylland oprindeligt hørte til det danske sprog- og kulturområde. Således skriver f.eks. dr. phil. H.V. Gregersen, ekspert i Sønderjyllands historie:

»I Slesvig/Sønderjylland dominerede fra begyndelsen de danske sønderjyder. (...) Mod nord i Sønderjylland eller hertugdømmet Slesvig, var grundlaget dansk og nordisk«.

Der har imidlertid fra forskellig side, bl.a. den tyske sprog- og folkemindeforsker Jacob Grimm, den holstenske præst E.C. Kruse og den tyske sprogforsker Fr. Kauffmann, været rejst påstande om Sønderjyllands urtyskhed. Dette nåede de frem til ved at beskæftige sig med de befolkningsmæssige forhold i oldtiden. Der havde boet anglere og sachsere i Sønderjylland indtil o. år 450, hvor disse udvandrede til England eller blev fortrængt af de nordfra indvandrede danere. Det blev hævdet, at de var vestgermanere – altså tyskere – og dette spørgsmål om oprindelse fik stor betydning, da det var afgørende for førstefødselsretten til området. Det blev således hævdet, at dette var tilstrækkeligt grundlag til tyske, territoriale krav til trods for, at folkeslagene var udvandret 1500 år tidligere. Danske historikere og sprogforskere forsøgte at modbevise disse forestillinger, men det er en kendsgerning, at anglerne i England ikke har efterladt sproglige levn af nordgermansk (nordisk).

Hvis man betragter den nationale identitet som et resultat af en folkeånd, kan sprog og folkeminder – som i Sønderjyllands tilfælde – anvendes til at fastlægge tilhørsforholdet til en nationalstat ud fra ideen om »ét folk i én stat«. Striden om Sønderjyllands nationale identitet blomstrede på et tidspunkt i 1800- og 1900-tallet, hvor nationalromantikens idéer slog igennem. Man lagde dengang afgørende vægt på egenskaber som sprog, historie, kultur og folkeminder som basis for kollektiv identitetsdannelse og brugte dem som våben og argumenter i striden om nationale tilhørsforhold.

Efter denne gennemgang af forskellige opfattelser af Sønderjyllands nationale identitet, vil vi gå videre med historien. Sønderjylland har både sprogligt og kulturelt været et blandingsområde. Vi skal se på, hvorledes området gennem tiderne har været skueplads for en udvikling, der har gjort det snart dansk, snart tysk, snart fælles, således at det bliver muligt at forstå det sønderjyske grænsespørgsmål.

Sønderjyllands forhold til Danmark indtil 1700-tallet

Navnet Danmark nævnes første gang af Alfred den Store af England i en geografisk beskrivelse af Nordeuropa fra ca. 890. På det tidspunkt gik den danske grænse ved Ejderen. I 804 overvandt Karl 1. den Store sakserne. Han var hersker over det store vestgermanske folk, frankerne. Hans mægtige rige strakte sig ned i Spanien og Italien. Således fik Danmark et stort vesteuropæisk rige til nabo. Den jyske konge Gudfred (død 810) befalede at befæste sit riges grænse med en vold, som ifølge de frankiske rigsannaler skulle »ligge som et Værn langs hele Ejderens nordlige Bred lige fra den østlige Havbugt, som Danerne kalder Ostarsalt til det vestlige Ocean, med kun een Port, hvor Vogne og Ryttere kunde sendes ud gennem og modtages«. Der er her tale om Gudfreds opførelse af det første Danevirke i 808, som var en udbygning af et ældre grænseværn. I 810 blev Gudfred dræbt, og hans efterfølger, brodersønnen Hemming (død 812), sluttede i 811 fred med kejser Karl den Store. Danske og frankiske udsendinge mødtes ved Ejderen og bestemte, at her skulle grænsen gå, den grænse der i 1000 år skulle skille mellem Danmark og dets sydlige naboer.

Frankerrigets fremmarch mod nord var standset. Grænsen lå fast, og begge parter udnævnte særlige grænsevogtere. I 817 nævnes første gang en dansk grænsejarl (*custos Nordmannici limitis*), mens der sad markgrever ved Tysklands grænse. Selv om Danmarks sydgrænse gik ved Ejderen, nåede det danske sprog aldrig frem til denne flod. Tilsvarende nåede den tyske bebyggelse næppe helt til Ejderen, da der på begge sider var et ingenmandsland, der var så godt som ubeboet med et uvejsomt terræn. Derfor kan man sige, at Ejderen var en virkelig naturlig rigs- og folkegrænse. Syd for Ejderen boede der sakserne, undtagen i det østlige Holsten, der var beboet af vendiske (slaviske) stammer. Nord for boede danske stammer bortset fra vestkysten. Omkring år 1000 indvandrede friserne nemlig og bosatte sig på Sønderjyllands vestkyst mellem Vidå og Ejderen og på øerne. De kom sandsynligvis i to omgange fra det gamle frisiske bosættelsesområde mellem det nordlige Holland og Weser. Frisisk hører til den vestgermanske sproggruppe men er delt mellem flere forskellige dialekter.

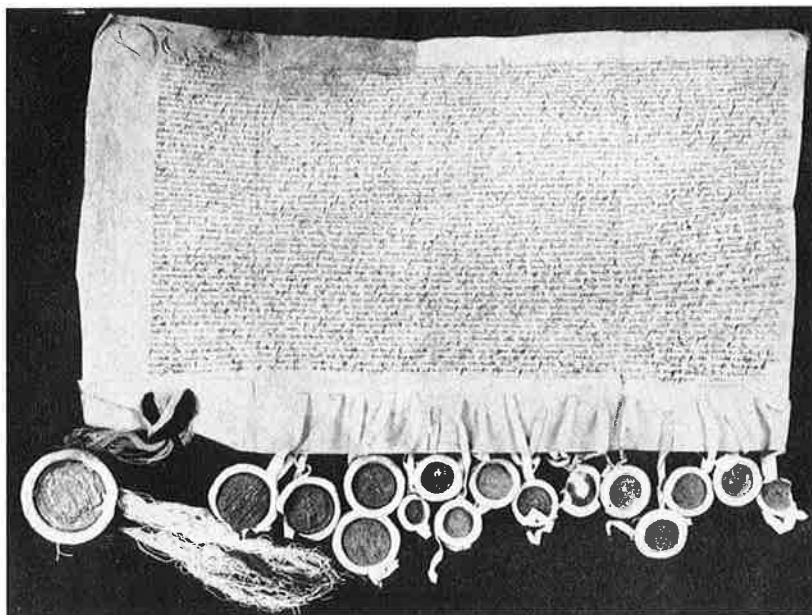
I begyndelsen af 1100-tallet havde de nordelbiske sakserne, der var bosiddende i Holsten, Ditmarsken (nordøst for Holsten op til Ejderen) og Stormarn

(syd for Holsten) en voldsom udvidelsestrang, der gav sig udslag i, at venderne i Østholsten blev overvundet. I 1143 grundlagdes Lübeck i det erobrede venderland. Tyskerne var kulturelt og økonomisk overlegne hvilket førte til en fortykning af befolkningen. Både holstenske bønder og herremænd indvandrede og der blev bygget godser på de erobrede jordbesiddelser.

Den holstenske adel, der blev langt rigere end den danske, vendte sig imidlertid også mod nord. De danske kongers stilling mod syd var svækket. Jarlen, Knud Lavard, (1115-1131) havde taget titel af hertug af Sønderjylland, hvorved han hævdede en vis selvstændighed over for kongen. Under Kong Valdemar 2. Sejr (1202-1241) forandredes Sønderjylland fra et område styret af en jarl til et regulært fyrstelen efter udenlandsk forbillede. Dette hang sammen med det nye kongeideal, som betød en udvidelse af den kongelige magt, således at kongen blev den for landet fælles øvrighed, hvor en række politiske, retslige, administrative, økonomiske og militære beføjelser samledes. Hans magt blev lovmæssigt fastslået og undersåtterne havde lydighedspligt over for kongen.

På samme måde forholdt det sig i andre europæiske lande som England og Frankrig, hvor kongen blev landets uindskrænkede herre med ret til at kræve lydighed og troskab af alle undersåtter. Han var konge af Guds nåde og varetog et guddommeligt embede. Hans ret var indiskutabel og hvis folket gjorde oprør mod ham, syndede de mod Gud. Denne opfattelse fik sit symbolske udtryk i kirkens kroning af kongen, og kongemagten blev i praksis arvelig. Allerede under Kong Niels (1103-34) støder man på udtrykket »Konge af Guds Nåde«.

Da kongemagten blev personlig og arvelig, kunne den danske konge låne dele af Danmark ud til sine sønner. Hertugdømmet Sønderjylland var det fornemste og kongens næstældste søn fik ret til det. Valdemar Sejrs søn, Abel, blev hertug i 1232. Med hans udnævnelse begyndte den tyske infiltration af Sønderjylland. Han giftede sig ind i den holstenske hertugslægt Schauenburg og lod sin bror, Kong Erik 4. Plovpenning (1241-50), dræbe i 1250, hvorved han selv blev konge. Hans kongetid blev kort, idet han faldt i 1252 i en kamp, hvor han forsøgte at inddrive skat hos friserne. Hans efterkommere blev ikke konger i Danmark men måtte nøjes med at sidde som hertuger i Sønderjylland, da hans bror, Christoffer 1. (1252-59), havde taget kongemagten. Abelslægten havde Sønderjylland som len i over 100 år (1241-1375) og gennemtvang kravet om Sønderjylland som arveligt len. Abels søn, Erik, pantsatte i 1260 området mellem Slien og Ejderen til de holstenske grever. Disse fik således herredømmet over den sydligste del af Sønderjylland, som var blevet koloniseret af holstenske bønder. Her skabtes der med tiden et folkeligt blandingsområde.

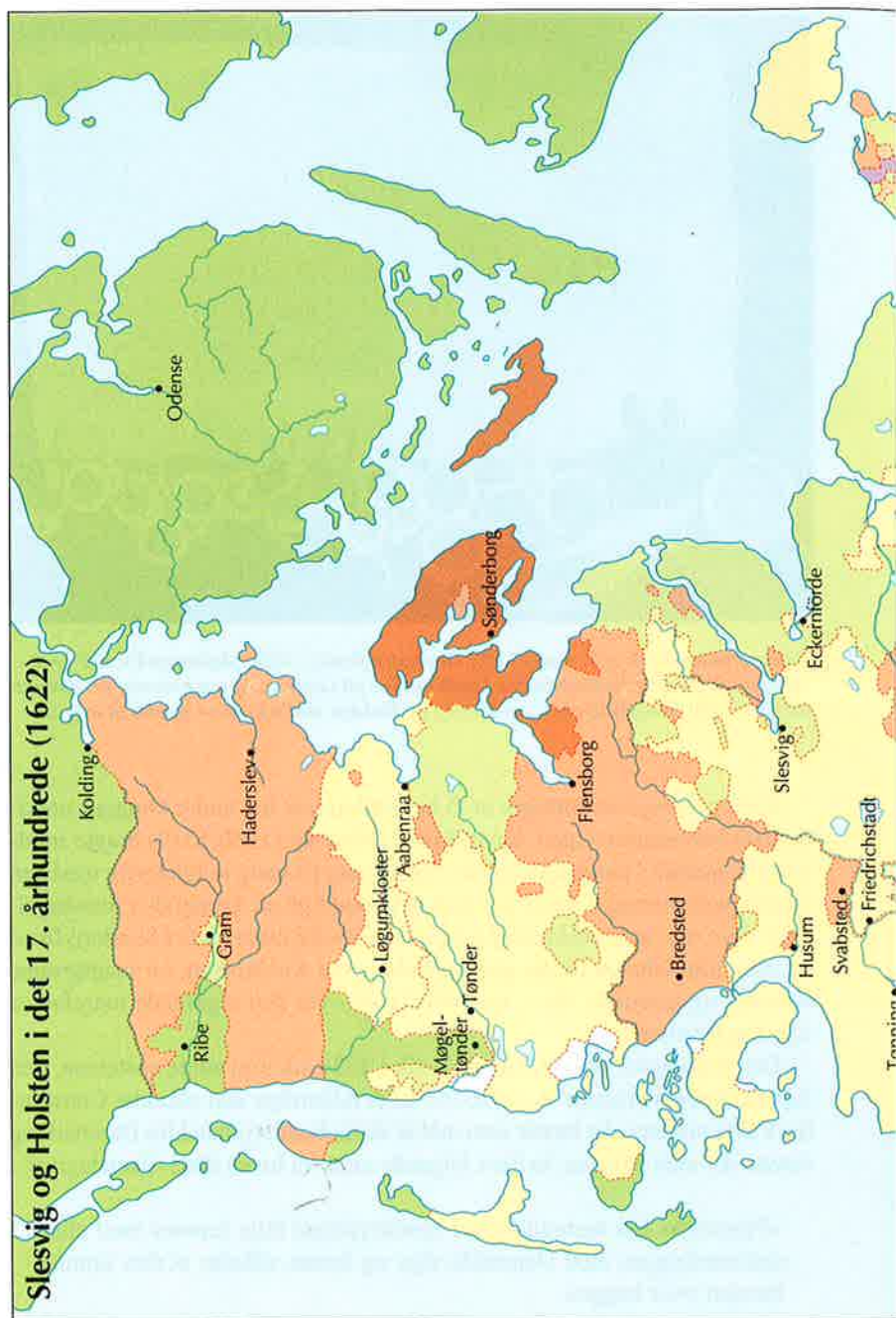

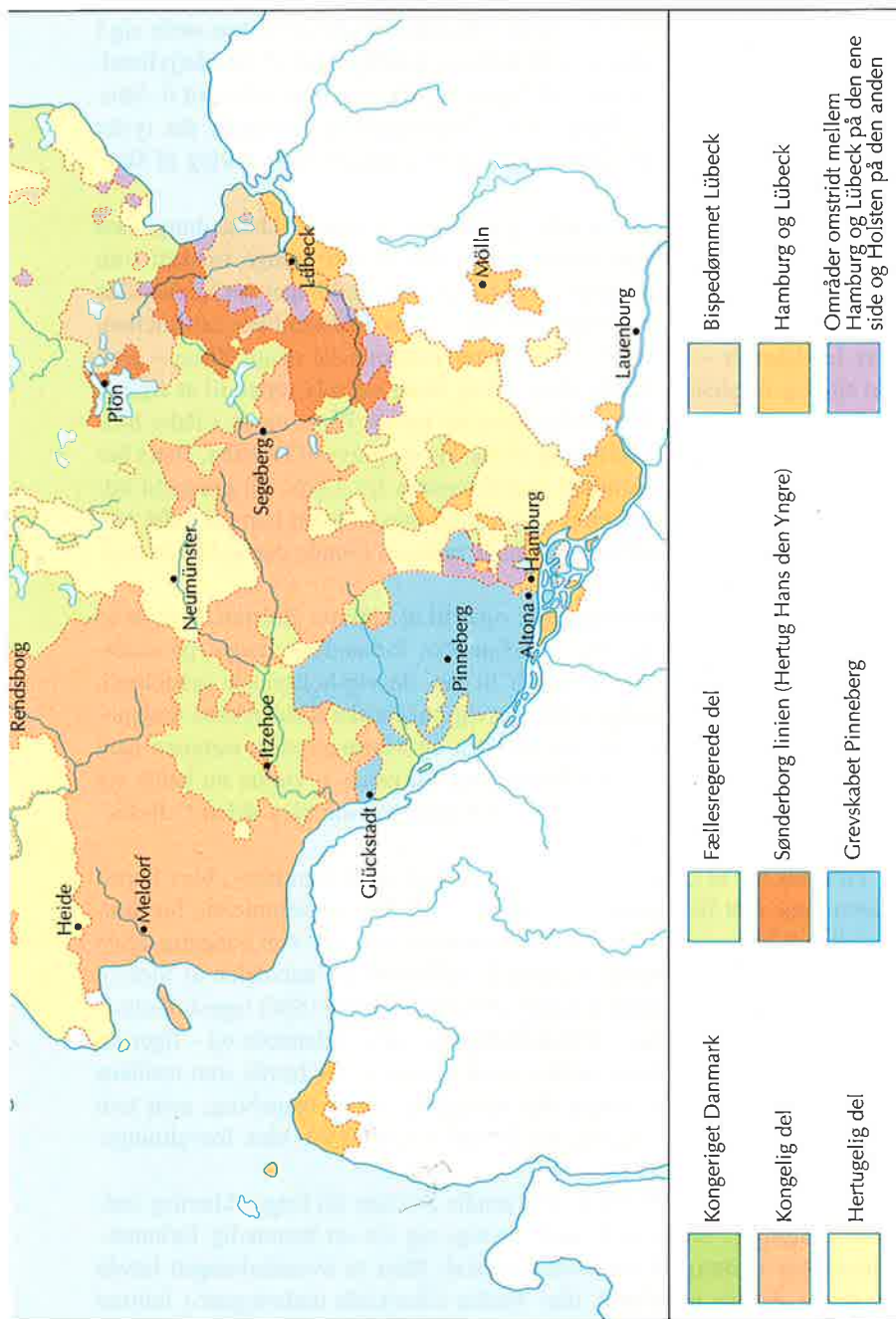
Ribeoverenskomsten af 5. marts 1460. Originalen findes i ridderskabets arkiv, der er deponeret i Schleswig-Holsteinisches Landesarchiv på Gottrop. Af ovenstående pergamentbrev fra 1460 fremgår det bl.a., at Slesvig og Holsten skulle forblive samlet til evig tid.

Flere af kongerne forsøgte at få hertugdømmet ind under kongens umiddelbare herredømme igen. Kong Erik 6. Menved (1286-1319) bragte imidlertid Danmark i penge nød og han måtte gang på gang indgå forlig med den sønderjyske hertug. I 1313 gav kongen afkald på alt krongods i Sønderjylland. Den rige holstenske adel erhvervede stadig mere gods i Sønderjylland og blev efterhånden til det slesvig-holstenske Ridderskab, en magtgruppe henover rigsgrænsen, der – fra 1460-1660 – var den afgørende magtfaktor i hertugdømmerne.

Den holstenske greve Gerhard 3. fik i 1326 sin umyndige søstersøn, den danske Kong Valdemar 3. (1326-29) til at udfærdige den såkaldte Constitutio Valdemariana, der havde som mål at skille Sønderjylland fra Danmark og forene det med Holsten, hvilket følgende citat fra loven klart tilkendegiver:

»Fremdeles må hertugdømmet Sønderjylland ikke forenes med eller sammenlægges med Danmarks rige og krone, således at den samme hersker over begge«.

Abels slægt uddøde i 1375, hvorved de holstenske grever kunne sætte sig i de facto-besiddelse af den afdøde hertugs nordlige del af Sønderjylland. Dronning Margrethe 1. måtte yderligere i 1386 give grev Gerhard 6. Sønderjylland som arvelen. Således kom Sønderjylland ind under det tyske Holsten og Gerhard 6. fik samtidig lovmæssig ret til titlen »hertug af Slesvig«.

I 1459 uddøde den holstenske greveslægt af huset Schauenburg med hertug-greve Adolf 8., der havde svoret den danske konge troskab som lensmand, Nu kunne Christian 1. (1448-81) have inddraget det hjemfaldne len, Slesvig. Men for at forhindre at Slesvig og Holsten blev delt mellem flere landsherrer – og således sikre deres økonomiske magtstilling – greb Det slesvig-holstenske Ridderskab ind og tiltog sig selv retten til at afgøre, at Slesvig og Holsten kun skulle have én fyrste. På et møde i Ribe blev Christian 1. i 1460 valgt til hertug af Slesvig og greve af Holsten. Dette betød en opgivelse af Constitutio Valdemariana fra 1326. Til gengæld udstedte Christian 1. tre dage efter valget Ribe-brevet, hvori han gav løfte om, at de to lande skulle forblive evig udelt sammen (»unde dat se bliven ewich tosamende ungedelt«).

Herved kom det danske monarki også til at omfatte Holsten, men de to landes udelelighed lå de slesvig-holstenske forhandlere meget på sinde. Landenes indre styre blev overladt til det slesvig-holstenske aristokrati, hvilket betød en udbygning af det slesvig-holstenske Ridderskabs magtposition. I 1474 blev grevskaberne Holsten og Stormarn slået sammen med Ditmarsken til hertugdømmet Holsten og Christian 1. kunne nu kalde sig hertug af både Slesvig og Holsten. Hertugdømmerne blev siden fællesbetegnelse for disse to lande.

Til trods for at landene skulle være »evigt udelt sammen«, blev hertugdømmerne delt flere gange. Delingen i 1581 blev bestemmende for Sønderjyllands historie i 140 år. Hertugdømmerne blev delt i en kongelig og en »gottorpsk« del, idet Kong Frederik 2. (1559-88) fik halvdelen af Slesvig og af Holsten og farbroderen Adolf af Gottorp (1544-1586) ligeså. Gottorperne, som var en sidelinje af kongeslægten, var tyskdannede og – ligesom Abelslægten – som regel fjendtlige mod kongerne. De havde som residens valgt Gottorp Slot ved Slesvig, der oprindeligt var en bispeborg, men som blev overtaget af den sønderjyske hertug i 1261. Tysk blev forvaltningsproget på dette slot.

Da Frederik 3. (1648-70) i 1657 sendte Sverige sin krigserklæring, indledte Gottorp et samarbejde med Sverige og via en hemmelig forbunds-traktat blev Gottorp til en svensk lydstat. Efter at svenskekongen havde brudt den danske modstand, blev freden i Roskilde undertegnet i februar

Hertug Friedrich 3. af Gottorp (1597-1659). Foto af maleri af Jürgen Ovens. Schleswig-Holsteinisches Landesmuseum. Hertug Friedrich 3. – fætter til Frederik 3. – blev i 1657 erklæret for en uafhængig og suveræn fyrste i sin del af hertugdømmet Slesvig.

1658. Frederik 3. opgav her lenshøjheden over hertugens del af Sønderjylland, hvorved kongens hertugelige fætter på Gottorp blev erklæret for en uafhængig og suveræn fyrste i sin del af hertugdømmet Slesvig. Ligeledes erklærede kongen sig for suveræn i sin del af Sønderjylland. Unionen af 1533, som cementerede aftalen i 1460 – idet den stillede kongeriget og hertugdømmerne over for hinanden som to selvstændige stater – skulle stadig stå ved magt. Dette betød, at Slesvig og Holsten fortsat udgjorde et statsligt

Kong Frederik 4. (1699-1730) hyl-des af stænderne i Slesvig den 4. september 1721 – samme år, hvor han den 22. august forenede hertugens del af Slesvig med den kongelige del og indlemmede den i kronen. Billedet er malet af Lorenz Frölich og hænger i dag i Kiel. Foto: Schleswig-Holsteinisches Landesbibliothek.

fællesskab. Efter enevældens indførelse i 1660 var kongens hovedproblem udadtil Sverige og den gottorpske hertug og disses nære forbund med hinanden.

Under Store Nordiske Krig besatte Danmark i 1713 Gottorp. Ved fredsslutningen i 1720 fik den gottorpske hertug sit holstenske område tilbage. Til gengæld forenede Kong Frederik 4. (1699-1730) ved det kongelige patent om inkorporationen af 22. august 1721 hertugens del af Slesvig med den kongelige del og indlemmede den i kronen som »et i besværlige tider på uretmæssig vis fra Danmarks krone afrevet tilbehør«.

Gottorpernes troløshed kostede dem deres del af Sønderjylland. I den forbindelse lovede Sverige, at det aldrig mere ville blande sig i forholdet mellem den danske krone og gottorperne. Desuden gav fredsmæglerne – England og Frankrig – Danmark garanti for evig besiddelse af hele hertugdømmet Slesvig.

Den gottorpske hertug ville imidlertid ikke affinde sig med tabet af sin del af Slesvig. Han giftede sig med Peter den Store af Ruslands datter og hans søn, Peter 3., blev endog kejser i Rusland i 1762. Som besidder af de gottorpske dele af Holsten var han Danmark en farlig nabo, hvorfor det var Danmark magtpåliggende at få det holsten-gottorpske spørgsmål ud af verden. Det lykkedes at få en aftale i stand med Peter 3.'s hustru, Katharina 2., der havde styrtet sin mand. I april 1767 blev der sluttet en dansk-russisk venskabs- og garantitraktat, der slog fast, at Rusland anerkendte Danmarks lovlige besiddelse af Slesvig, og at Danmark fik overladt Holsten-Gottorp med den hertugelige statsgæld. Herefter var så godt som hele Slesvig og hele Holsten langt om længe under kongens herredømme. Således syntes alt at være vel ordnet – i det mindste i statsretslig henseende.

I det følgende afsnit skal vi se på, hvor langt tysk sprog og indflydelse var nået i Sønderjylland ved Middelalderens slutning omkring 1500 og de efterfølgende godt 300 år indtil nationalismens opvågnen.

De sproglige forhold i Sønderjylland fra middelalderens slutning

Den administrative binding mellem Slesvig og Holsten blev sikret med Ribebrevet i 1460. Dette fik betydning for den sproglige udvikling, idet administrationens sprog var plattysk. Ca. år 1500 gik sproggrænsen langs med Danevirke til Husum. Byerne var centre for den stedlige administration, hvorfor plattysk fik en central betydning i byernes liv. Men på landet var den tyske indtrængen endnu ikke nået så langt. Bondebefolkningen i størstedelen af Slesvig talte stadig dansk og tidsrummet fra det 15. til det 18. århundrede ændrede ikke stort ved dette forhold.

Reformationen medførte en fremtrængen af tysk kirkesprog i Sønderjylland. Den evangeliske lære slog først igennem i hertugdømmerne, hvor den var gennemført ved udgangen af 1528. Reformationen var en tysk bevægelse og i den evangelisk-lutherske kirke var modersmålet i højsædet som afløser for latinen i gudstjenesten. Resultatet blev, at det tyske kirkesprog trængte op i Sønderjylland både i byerne og i landsognene. Tysk blev det nye hellige sprog for de dansktalende bønder i Sydslesvig. Der opstod et kulturelt skel mellem Nord- og Sydslesvig. Skolerne fulgte kirkesproget, så man nedlagde alle Sønderjyllands latinskoler på fire nær og indrettede borgerskoler i stedet. Disse fik uden hensyn til beboernes dagligsprog tysk som undervisningssprog. Det tyske kirkesprog skabte problemer i menigheder, hvor kirkesproget ikke svarede til det danske folkemål. For at lette den sproglige forståelse i kirkerne greb de hjemmehørende præster jævnligt til dialekten, sønderjysk.

I 1759 udnævntes holsteneren Adam Struensee (1708-1791) til generalsuperintendent (biskop) for Hertugdømmerne. Han søgte at løse de sproglige problemer ved at bestemme, at børnene i de sydslesvigske skoler skulle lære mere tysk, for at de kunne forstå gudstjenesten. 1700-tallet var netop det århundrede, hvor tysk sprog og kultur havde sin største udbredelse i Danmark. Det danske udenrigsministeriums forretningssprog var tysk (og fransk) og kongens hof var til tider helt tysk. Det vigtigste centrale øvrighedsorgan for kongens del af hertugdømmerne, der udstedte sine forordninger på tysk, hed Tyske Kancelli. Regeringssproget i Sønderjylland var tysk og embedsmændene tysktalende. Tysk var i det hele taget det fornemme sprog. Den almindelige befolkning i de nordlige dele af Slesvig

holdt dog trods tysk kirke- og skolesprog fast ved det danske sprog, hvori-
mod de højere klasser havde lyst til at være tyskere, idet den tyske kultur
blev betragtet som den danske overlegen. Navnet Sønderjylland eller Sles-
vig var ved at vige til fordel for Holsten. Allerede Frederik 1. (1523-1522)
kaldte sig på mønter – før han blev konge – »Hertug af Holsten«.

Sidste halvdel af 1700-tallet var en opgangstid for landbrug, industri og
handel og i købstæderne voksede en dannet mellemstand frem, der var be-
taget af tysk kultur. Den formåede at trække en stor del af Sønderjyllands
bredere folkelag over i det tyske kultur- og sprogfællesskab. Det var fint at
tale tysk. Når børnene skulle lære alt på tysk i skolerne, gled skolens tysk
efterhånden også ind i hjemmene. Alligevel taltes i 1810 dansk uforandret
ned til den oprindelige folkegrænse ved Danevirke, men derefter bredte
tysk sig hurtigt nordpå og forskød den dansk-tyske sprogrænse.

I 1830'erne omfattede det danske sprogområde i Hertugdømmet Slesvig
i alt 167 sogne med 173.000 indbyggere, mens det tyske sprogområde ud-
gjorde 79 sogne med 142.000 indbyggere. Desuden var frisisk folkesprog i
31 sogne med 23.000 indbyggere. Med hensyn til fordelingen af det offici-
elle kirke- og skolesprog samt rets- og forvaltningssproget forholdt det sig
imidlertid anderledes. I hele Hertugdømmet Slesvig anvendtes på denne tid
udelukkende tysk som administrationssprog. I 1840 var sproget dansk i kir-
ker og skoler i 115 sogne, der havde ca. 112.000 indbyggere, men heller ik-
ke her var det danske sprogs stilling uanfægtet. Nord for Flensborg-Tønder
linjen lå der endog otte sogne, hvor der blev prædikeret på tysk. Disse var
Haderslev, Åbenrå, Sønderborg, Augustenborg, Gråsten, Kliplev, Løgum-
kloster og Tønder med i alt 19.000 indbyggere. I Tønder fandtes det eneste
seminarium i Slesvig. Det var fuldstændig tysk. I egnene syd for Flens-
borg-Højer var dansk folkesprog meget almindeligt, men tysk var hersken-
de i kirke og skole i 27 sogne. Der var også sat et sprogskift ind i Angel,
idet 36 sogne med 50.000 beboere var ved at opgive deres danske folkes-
prog. Alt i alt var 173.000 slesvigere endnu dansktalende, men 46.000 af
dem havde enten helt eller delvis tysk gudstjeneste og tysk skolesprog.

Samtidig med dette sprogskifte begyndte også nationalfølelsen at vågne
i Sønderjylland, og her kom de sproglige forhold til at spille en stor rolle.

Sprogkort 1838

Den nationale vækkelse i Sønderjylland og Treårskrigen 1848-1851

Omkring 1800 var Danmark centrum for et rige: den danske helstat, som bestod af kongerigerne Danmark og Norge, hertugdømmerne Slesvig og Holsten, de nordatlantiske øer og nogle mindre kolonier. I 1807-14 blev helstaten som Frankrigs forbundsfælle trukket ind i Napoleonskrigene og fik England som hovedfjende. Danmark tabte Norge, hvorved over fire århundreders statsforbindelse mellem Danmark og Norge var ophørt med at eksistere. Englandskrigen afsluttede helstatens bedste tid, selv om den blev ved med at bestå, indtil den blev opløst i 1864.

Den indtil 1840'erne dominerende statsopfattelse i Danmark var statspatriotisme, som gik på tværs af sprogskellene. Loven om indfødsretten af 15. februar 1776 var med til at befæste denne statspatriotisme, idet den gav statens undersåtter – danske, nordmænd og holstenere – eneret til dens embeder. Loven var ikke dansk-national, da den stillede danske og tyske borgere lige. Men denne lov – og lignende statslige tiltag – lagde kimen til en spirende national bevidsthed blandt danskerne. Med hærens indførelse i 1772 af dansk kommandosprog i samtlige afdelinger betonedes man helstatens danske karakter. Samme år kom også forordningen af 13. februar 1772, hvori det blev kundgjort, at alle regeringsskrivelser skulle affattes på dansk – dog Slesvig undtaget. Disse politiske tiltag kom på et tidspunkt, hvor Danmark var en multinational helstat. Det var ikke decideret nationalistiske målsætninger, der lå til grund for Danmarks politik, men snarere statspolitiske hensyn, som havde til hensigt at styrke en centralisering af staten.

Fra nationalisme-teoretikere som Benedict Anderson ved vi imidlertid, at indførelse af modersmål og en centralisering af staten fremmer nationalfølelsen. I Benedict Andersons værk »Imagined Communities« lægger han i kapitel 3, der netop omhandler nationalbevidsthedens oprindelse, stor vægt på modersmålets betydning.

En øget dansk national bevidsthed, som kommer til udtryk i form af sprogpatriotisme, fædrelandskærlighed, dyrkelse af dansk sprog, kultur og historie, blev senere brugt som et våben i kampen for at skabe en dansk na-

tional identitet. Helstatspatriotismen holdt sig dog som dominerende statsideologi til 1840'erne, hvor dens rolle efterhånden blev overtaget af den nationale ideologi. I begyndelsen var det alene enkeltmænd, der blev grebet af stemningen, som først efterhånden nåede frem til større kredse og førte til brud med den bestående statsordning. Først gennem Grundtvigs folkelige og religiøse vækkelse kom flere under dens indflydelse. Efterhånden som borgere og bønder fik større økonomisk velstand, voksede også deres nationale selvbevidsthed.

En øget bevidsthed om sprog og kultur fører ofte til en afvisning af alt fremmed. Denne følelse – vendt mod det fremmede – udgør en vigtig faktor i udformningen af den nationale identitet. I Danmark rettede følelsen sig mod den største og mest magtfulde fremmede gruppe, nemlig tyskerne, som kom til at fremstå som danskernes ærkefjende. Tyskerne blev et fjendebillede og de negative følelser rettet mod denne befolkningsgruppe har spillet en afgørende betydning i udformningen af den danske nationale identitet. Med nationalitetstankens fremvækst i første halvdel af 1800-tallet indvarsles en helt ny periode i Danmarks og ikke mindst i Sønderjyllands historie. Skoleinspektør P. Lauridsen beskriver Sønderjylland anno 1830 på følgende måde:

»Sønderjylland var et dansk Legeme i fremmede Klæder, overhvalvet af en tysk Kulturhimmel, der ikke tillod den nydanske Aand at trænge ind i Befolkningen. Enevælden havde vænnet denne fra enhver offentlig Selvvirksomhed, og en fremmed og hovmodig Embedsstand spærrede Vejen for al Folkevækkelse. I kamp med Konge og Embedsstand, med en fremmed Dannelse, fjendtlige, politiske Rørelser, provinsiel Selvgodhed, Borgersløvhed og Bondesmaalighed maatte den genrejste danske Aand arbejde sig frem ad trange Veje og paa bar Bund skabe de Organer, der var nødvendige for Folkets Selvfornyeelse. Ingen national Vækkelse er begyndt med svagere Kræfter end den sønderjydske. Til at begynde med talte kun en Stuelærd og et Par jævne haderslevske Borgere med den nye Aands Ildtunger, og dog fór denne Aand i det følgende Tiaar hen over Landet og genrejste Folket«. (Lauridsen 1920:3).

Ifølge Lauridsen kunne et nationalt liv i moderne forstand opbygges i Sønderjylland, fordi befolkningen ikke var en »national ruin«. Nordslesvigerne elskede deres sprog, og kongedyrkelsen bandt dem til staten. Med andre ord bandt sprogkærligheden befolkningen til nationens »hovedstamme« og kongekærligheden knyttede den politisk til staten. På disse to følelser kunne et nationalt liv opbygges.

De nationale bevægelser i Sønderjylland havde, på samme måde som de nationale bevægelser i det 19. århundredes Europa, deres udspring i akademiske miljøer. I årene efter 1814 opstod der blandt liberale kredse i universitetsbyen Kiel en slesvig-holstensk bevægelse, der tog sit udgangspunkt i opfattelsen af Hertugdømmerne som en politisk enhed med en fra gamle dage sikret ret til evig samhørighed »evig udelt sammen«. Slesvig var imidlertid statsretsligt en del af Danmark, Holsten af det tyske rige. Bevægelsen forsøgte at skabe en liberal demokratisk udvikling, hvor man ville bringe Hertugdømmerne sammen under én stat uden hensyntagen til folkets kulturelle eller nationale tilhørsforhold. Denne bevægelse og dens ledende personligheder var sammensat af såvel tyskere som danskere. Specielt i Sydslesvig, som var under stærk tysk indflydelse, vandt slesvig-holstenismen tilslutning. En friser ved navn Uwe Jens Lornsen (1793-1838) gav de nye tanker form. Han udgav i 1830 et skrift, han kaldte »Ueber das Verfassungswerk in Schleswig-Holstein«. Han krævede her en gennemført fri forfatning for Slesvig og Holsten i fællesskab som én stat. Denne aktion førte ikke til det omtalte mål, men den danske regering besluttede at oprette fire rådgivende stænderforsamlinger: En i Holsten, en i Slesvig og to i Kongeriget. Der var nu skabt mulighed for politiske diskussioner.

U.J. Lornsen tog i sit politiske skrift fra 1830 ikke hensyn til, at der var en dansk nationalitet i Slesvig. Efterhånden som den slesvig-holstenske agitation tog til, kom der derfor en dansk modbevægelse. Den danske vækkelse skabtes af flensborgeren Christian Paulsen (1798-1854), der var retshistoriker ved Kiels Universitet. Han udsendte i 1832 et modskrift mod Lornsen, hvori han pegede på danskhedens skæbne og trange vilkår i Slesvig og på, hvad der fra dansk side måtte kræves, for at Slesvig kunne genregnes som det danske land, det var. Han slog bl.a. fast, at dansk skulle indføres som øvrigheds-, rets- og kirkesprog i Nordslesvig. Christian Paulsen blev kaldt »den første sønderjyde«, hvilket fortæller os, at den nationale vækkelse blandt danskerne først tog fart i tiden efter 1830. Paulsens skrift var en slags nationalt program, men hans nationale ideer fik ingen øjeblikkelige følger.

Der fulgte dog snart flere efter, der bekæmpede den slesvig-holstenske bevægelse og først og fremmest gjorde det ved at hævde det danske sprogs ret i Sønderjylland. Christian Flor (1792-1875) bragte Paulsens ideer ud til de nordslesvigske bønder. Han var teolog og i 1826 blev han docent i dansk sprog og litteratur ved universitetet i Kiel. Han var stærkt inspireret af den tyske nationalromantiks idéer om sprog, folk og nationalitet og følte en stærk trang til at hævde danskhedens ret i Hertugdømmerne. Han blev organisatoren – den »politiske ingeniør«- for den nationale danske bevægelse.

se. Han rettede den nordslesvigske kamp i retning af hævdel­se af det danske modersmål, udvikling af dansk kulturliv og en stærkere forbindelse mellem Slesvig og Kongeriget. Den sønderjyske sag, som Paulsen havde gjort sig til talsmand for i sine skrifter, blev nu ved Flors hjælp rejst inden for Slesvigs egne grænser af nordslesvigerne selv. Han satte sønderjyderne i arbejde for deres egen sag. I 1836 lykkedes det Christian Paulsen og Christian Flor at få bragt sprogsagen frem i den første slesvigske stænderforsamling. Her stillede den nordslesvigske bonderepræsentant Nis Lorenzen forslag om, at dansk skulle indføres ved domstolene, i skolen og i kirken i de distrikter, hvor det var folkesprog. Forslaget blev ikke vedtaget i den første samling, men i den følgende.

Samtidig med at Paulsen og Flor kæmpede for danskheden i Sønderjylland, opstod der en national bevægelse blandt de nordslesvigske bønder. I 1843 dannede denne bevægelse en national sammenslutning, »Den slesvigske Forening«, som året efter oprettede den første danske folkehøjskole i Rødding med Flor som forstander. Foreningen samlede Slesvigs bønder og borgere med det formål at forsvare deres nationalitet og det danske sprog. Man stod nu midt i en nationalitetskamp, hvor bønderne forvandle­des til danske bønder, som opfattede embedsmændene som tyskere, der vil­le påtvinge dem en fremmed kultur. Det første danske blad i Sønderjylland, »Dannevirke«, der blev grundlagt i 1838 af bogbinder Niels Christian Nissen og købmand Peter Christian Koch fra Haderslev, blev et organ for national frigørelse. »Dannevirke« fik hurtigt en kampfælle, idet endnu et dansksindet blad, »Ugeblad for Aabenraa« – støttet af Flor – blev oprettet i 1839 i Åbenrå, hvor tyskheden var mere fremtrædende end i Haderslev. Dets redaktør var urmager Frederik Fischer. Fra regeringsside fik de søn­derjyske foregangsmænd ingen opmuntring. Den danske bevægelse opfat­tedes som en almuebevægelse, der ville gribe ind i den bestående statsord­ning. Det nationale spørgsmål var på ingen måde i forgrunden hos kongen eller regeringen på det tidspunkt. Kongen interesserede sig nok for det dan­ske sprog i Slesvig, men som den enevældige helstatskonge han var, nære­de han afsky for national-politiske bevægelser.

Det var tydeligt, at sønderjyderne mere og mere delte sig i to partier, et tysk og et dansk. Her – som ude i Europa – var befolkningen nået frem til at ville være medbestemmende om statens grænser. Slesvig-holstenismen blev også stærkere og stærkere, hvilket skyldtes en vækst i den tyske na­cionalbevidsthed, nemlig en drøm om at samle den tyske nation i en tysk na­tionalstat, hvilket også påvirkede den tyske befolkning i Hertugdømmerne. Man ængstedes for den danske bevægelse i Nordslesvig og vendte front mod helstatspolitikken i et forsøg på at opbygge et selvstændigt politisk

center i helstatens sydlige del. I marts 1844 dannede 15 sognefogeder i Haderslev amt en forening som modvægt mod Den slesvigske Forening. Denne sognefogedforening blev i juli 1845 til Den slesvig-holstenske patriotiske Forening, som søgte sine medlemmer blandt alle lag og i alle dele af Hertugdømmerne, men først og fremmest tog den sigte på Nordslesvig. Dens hovedformål var at modvirke den danske vækkelse, at opretholde embedsmændenes indflydelse og at støtte tyskheden. Den fik stor tilgang syd-fra og fra byerne. De slesvig-holstenske førere meldte sig ind i den, hvori-mod landbefolkningen forholdt sig afvisende. Tilgangen af nordslesvigske medlemmer var også ringe.

I modsætning til denne forening domineredes medlemsskaren i Den slesvigske Forening af gårdmænd (73%). Danskhedens karakter af en bondebevægelse var slående. Det geografiske tyngdepunkt lå i det nordligste Slesvig. Danmarks konge, Christian 8. (1839-48) havde ført en ret forsigtig politik, en forsoningspolitik, hvor han havde søgt at tage hensyn til både den ene og den anden side for at bevare helstaten – altså hele det danske rige med begge hertugdømmerne. Men den slesvig-holstenske bevægelse krævede et Slesvig-Holsten til Kongeåen, mens den danske bevægelse stillede krav om et Danmark til Ejderen.

I 1848 kom modsætningerne til åben konflikt.

Februarrevolutionen i Frankrig i 1848 bredte sig til det meste af Europa og fik de nationale følelser til at blusse stærkt op. 18. marts 1848 mødtes deputerede fra begge Hertugdømmernes stænderforsamlinger i Rendsborg i Holsten. Det blev under danske protester besluttet, at man ville kræve en fællesforfatning for Slesvig og Holsten. Ligeledes blev det besluttet, at Slesvig skulle indmeldes i Det tyske Forbund. Man vedtog at sende en deputation til Kong Frederik 7. (1848-1863) for at kræve denne fællesforfatning for Slesvig og Holsten nøje knyttet til Det tyske Forbund. Deputationen fik det svar, at Holsten måtte få en fri forfatning, men at man hverken havde ret, magt eller vilje til at indlemme Slesvig i Det tyske Forbund og tværtimod ville styrke dets forbindelse med Danmark. Det var Ejder-tankens sejr.

Inden delegationen nåede tilbage til Kiel med svaret, havde slesvig-holstenerne – inspireret af Februarrevolutionen i Paris – natten mellem den 23. og 24. marts 1848 dannet en provisorisk regering i Kiel. Hermed blev en selvstændig slesvig-holstensk stat proklameret. Denne handling blev af den danske konge betragtet som en oprørs og separatistisk handling og udløste en borgerkrig. Oprørsbevægelsen bredte sig i hele Syd- og Mellemslesvig. Den provisoriske regerings hær bestående af 6-7.000 slesvig-holstenerne stødte sammen med 10-11.000 danskere nord for Flensborg den 9. april 1848. »Treårskrigen« endte i 1850 med slesvig-holstensk nederlag.

Slesvig-Holstenerne på flugt gennem Flensborg i 1848. Farvelagt stik.

Efter at opstanden i Slesvig-Holsten var slået ned, indgik Danmark med datidens stormagter – Østrig, Rusland, Frankrig, England, Preussen og Sverige – en overenskomst, London-traktaten, den 8. maj 1852, hvor man blev enige om at opretholde det danske monarkis enhed for den europæiske ligevægts skyld. Samtidig med denne traktat gav Danmark tilsagn om, at man ville bebude en forfatningsordning, som gjaldt for hele monarkiet. Det blev også slået fast, at Slesvig ikke måtte knyttes nærmere til Danmark. Efter London-traktaten vendte Danmark tilbage til sin oprindelige helstatsform.

Kapitel 5

Krigen i 1864 og Pragfredens artikel 5

I tiden efter 1852 var der i Danmark på den indenrigspolitiske front en voksende bevægelse, som stræbte efter at skabe en nationalstat med grænse ved Ejderen. Ejderstatens brændende fortalere var de nationalliberale i Danmark, som insisterede på en statsdannelse, hvor Slesvig var indlemmet i Danmark og løsrevet fra Holsten. Disse tanker var i klar strid med London-traktaten, hvor Danmark tydeligt havde tilkendegivet over for stormagterne, at man ikke ville forsøge at knytte Slesvig tættere til Danmark og at man samtidig ville forsøge at løse stridighederne ved at bebude en forfatning gældende for hele riget. Under påvirkning af den nationalliberale bevægelse, som satte Ejderstaten som mål, antog den politik, som den danske regering kom til at stå for, en mere og mere national karakter.

De nationalliberales voksende indflydelse medførte, at den danske regering i 1861 forsøgte at udforme en forfatning, som skulle gælde for konge-

I 1864 kom Danmark i krig med både Preussen og Østrig. Krigen mod de to stormagter blev tabt og freden underskrevet i Wien den 30. oktober.

Tilbagetrækningen fra Danevirke, maleri af Niels Simonsen (Det Nationalehistoriske Museum på Frederiksborg Slot, Hillerød).

riget Danmark og Slesvig. Denne forfatningstanke, som gik ud på at løsrive Slesvig fra Holsten, vandt ikke opbakning eller støtte hos de europæiske stormagter. Den bebudede forfatning for kongeriget Danmark og Slesvig af fødte også en reaktion fra Det tyske Forbund, som sendte et ultimatum til Danmark om, at Danmark skulle give afkald på forfatningen, der var et brud på London-traktaten af 1852. Hverken de preussiske trusler eller den stigende modvilje blandt stormagterne mod Ejderpolitikken afholdt imidlertid Danmark fra at forsøge at gennemføre Ejderstaten. Den 13. november 1863 vedtoges i rigsrådet den bebudede grundlov for Danmarks og Slesvigs fællesanliggender. Den danske vedholdenhed for gennemførelsen af Ejderstaten medførte, at Tyskland gjorde alvor af sin trussel om at besætte Slesvig.

I 1864 kom Danmark i krig med begge de tyske stormagter, Preussen og Østrig. Danskerne led store tab ved Dybbøl-stillingen, som de preussiske tropper bemægtigede sig den 18. april 1864 og man gik i gang med fredsforhandlinger i London en uge senere. På London-konferencen aftaltes en våbenhvile, som trådte i kraft 12. maj og endte 25. juni. Under denne våbenhvile forsøgte man at finde en løsning på konflikten. Tanken om at løse konflikten ved at dele Slesvig og give den nordlige del af Slesvig til Danmark, dvs. adskille nationaliteterne for at skabe en varig fred, blev allerede bragt på banen i 1848. En af de ivrige tilhængere af at skabe en fredsordning eller finde en løsning på denne konflikt ved at dele Slesvig, var den franske kejser Napoleon 3., som foreslog, at man delte Slesvig på grundlag af nationalitetsprincippet. Men tanken om Slesvigs deling fandt ikke opbakning hos den danske regering, da man ikke kunne gå med til den foreslåede grænse: linjen syd for Flensborg, Kappel-Husum. Henvendt til Danmarks minister i Paris, Grev Moltke-Hvitfeldt, udtalte Napoleon 3. den 3. juni 1864:

»(...) efter de Oplysninger, jeg er i Besiddelse af, saa har de blandede Distrikter, der ligger Syd for den omtalte Linje, en Befolkning, hvori det tyske Element er det stærkeste, og hvis Sindelag overvejende er Danmark fjendtligt. Vær forvisset om, at det ligger i Deres egen Interesse, at Nationalitetsprincippet bliver det afgørende i Ordningen af Grænsen«.

Efter en måneds våbenhvile genoptog de stridende parter krigshandlingerne, hvorved hele Slesvig-Holsten kom under østrigsk-preussisk besættelse. Danmark tabte krigen.

Freden blev underskrevet i Wien den 30. oktober 1864 og både Slesvig og Holsten måtte afstås til de sejrende preussere og østrigere. De danskta-

lende sønderjyder var nu skilt fra Kongeriget. Freden i Wien overskar ældgamle bånd mellem Hertugdømmerne og Kongeriget og gjorde en ende på den gamle multinationale helstat. Danmarks sydgrænse gik nu ved Kongeåen.

I 1866 kom det til krig mellem Østrig og Preussen i kampen om det kommende Tysklands udformning. Den preussiske hær sejrede stort efter knap tre ugers krig. Der blev sluttet fred i Prag den 23. august 1866 med Napoleon 3. som mægler. Krigen førte til Det tyske Forbunds opløsning, idet Østrig blev trængt ud, og Preussen fik gennem store anneksioner forenet sine adskilte landsdele.

Pragfredens 5. artikel rummede en tilføjelse om Slesvigs fremtid, som oprindeligt var en indrømmelse til Napoleon 3. Artiklen havde følgende ordlyd:

»Hs. Maj. Kejseren af Østrig overdrager Hs. Maj. Kongen af Prøjsen alle sine i Freden i Wien af 30. Oktober 1864 erhvervede Rettigheder til Hertugdømmerne Holsten og Slesvig, dog saaledes, at Befolkningen i de nordlige Distrikter af Slesvig skal afstaas til Danmark, naar den ved fri Afstemning tilkendegiver Ønsket om at blive forenet med Danmark«.

Ovenstående paragraf bygger på ideen om folkenes ret til selvbestemmelse. Det var også i vidt omfang Napoleon 3.'s indflydelse, som gjorde sig gældende. En praktisk anvendelse af denne paragraf ville indebære, at man på et givet tidspunkt gennemførte en folkeafstemning i Slesvig. I tilfælde af at befolkningen under denne afstemning tilkendegav et ønske om at blive genforenet med Danmark, ville et sådant ønske medføre, at dele af Slesvig blev genforenet med Danmark. Pragfredens Artikel 5 rummede således en mulighed for, at en del af de tabte områder fra krigen i 1864 i tilfælde af en folkelig opbakning ville kunne blive givet tilbage til Danmark. Men foreløbig havde Pragfreden forvandlet det kortvarige preussisk-østrigske fællesherredømme til et eneherredømme. Freden blev indgået på et tidspunkt, hvor Frankrig var en dominerende magtfaktor i Europa. Dog var den franske indflydelse ved at aftage, mens den tyske eller preussiske statsmagt fik større og større indflydelse i Europa. Tysklands voksende indflydelse og magtposition medførte, at Tyskland få år senere, i april 1878, ensidigt ophævede Pragfredens nordslesvig-klausul (Artikel 5).

Den tyske parlamentsbeslutning om at ophæve Pragfredens Artikel 5 betød, at muligheden for at en del af Slesvig kunne blive genforenet med Danmark ikke længere var til stede. Danmark havde hverken politisk eller

militært mulighed for at generobre de tabte områder. Ophævelsen af paragraf 5 medførte, at den danske befolkning, som befandt sig i Slesvig, og som gennem flere århundreder havde levet i en administrativ enhed med Holsten under dansk herredømme, nu var kommet under tysk herredømme og blev udsat for en intensiv fortyskningspolitik. Den danske befolkning i Slesvig forsøgte at opretholde deres danskhed – og drømmen om en dag at blive tilknyttet Danmark – ved at holde fast ved den danske kulturarv. Der blev etableret en protest mod den politik, som var blevet iværksat af Tyskland og som gik ud på at fortyske denne danske befolkningsgruppe.

I tiden efter ophævelsen af Pragfredens paragraf 5 trådte den dansk-tyske strid ind i en ny fase. De dansktalende i Slesvig arbejdede nu på at få Slesvig genforenet med Danmark – en kamp som stod på i 56 år (1864-1920) og som danskerne førte på grundlag af nationernes ret til selvbestemmelse under henvisning til en ret, som var dem tiltænkt med freden i Prag, men som blev dem frarøvet af Tyskland i 1878.

De midler, som danskerne i Slesvig tog i brug i kampen for at løsrive sig fra Tyskland og blive genforenet med Danmark, var udelukkende af demokratisk art, idet de gjorde krav på ytringsfrihed, taleret, pressefrihed, foreningsfrihed. Danskerne forsøgte at fastholde deres kollektive identitet ved at fremhæve deres sproglige ensartethed og lægge vægt på det danske folks nationale, kulturelle og åndelige liv. Deres vedvarende kamp for at blive genforenet med Danmark bar først frugt 56 år senere, idet man først efter afslutningen af 1. Verdenskrig med freden i Versailles indgik en aftale om at løse det slesvigske problem på grundlag af folkenes selvbestemmelsesret.

Kravet om afstemning

Under 1. Verdenskrig førte Danmark en alliancefri neutralitetspolitik i fuld bevidsthed om, at landet lå inden for Tysklands militære magtområde. Mellem den radikal-socialdemokratiske regering Zahle – der var kommet til magten efter folketingsvalgene i 1913 – og oppositionen, var der ingen uoverensstemmelse med hensyn til dette neutralitetsprincip. Før krigen tog sin begyndelse, var der imidlertid hemmelige forhandlinger mellem den tyske generalstabschef og L.C.F. Lütken, departementschef i det danske krigsministerium. På et møde mellem disse ytrede Lütken:

»Hos alle ansvarlige danske statsmænd gjorde den overbevisning sig nu stærkt gældende, at Danmark under ingen omstændigheder burde stå ved siden af Tysklands modstandere, og at dersom opretholdelsen af Danmarks neutralitet måtte vise sig umulig under en engelsk-tysk krig, ville vi gå med Tyskland«.

Der kom ingen aftale ud af det, men ministeriet Zahle nærede den opfattelse, at Tyskland ville blive sejrherre og regeringens stilling udadtil kendetegnedes af det tillidsforhold, hvori den stod til Tyskland. Dette blev regeringen senere bebrejdet i hårde vendinger.

I oktober 1918 anmodede den tyske regering imidlertid om fred. Krigen var endt med tysk nederlag, hvorved den magtpolitiske balance blev ændret dramatisk. Ministeriet Zahle forsøgte at løse det nordslesvigske spørgsmål som et rent dansk-tysk mellemværende, måske fordi der forelå en dansk-tysk underhåndsaftale. Lektor H.V. Clausen, som i København blev anvendt som sagkyndig i slesvigske spørgsmål, udsendte i oktober 1918 på ministeriet Zahles initiativ en »adresse« til det tyske folk med bl.a. følgende indhold:

»Det danske Folk ønsker efter Freden at fremme Forstaaelsen mellem Folkene og at bygge Bro mellem tidligere Fjender, ligesom det under Krigen efter Ævne har forsøgt at læge dens Saar. – Vi vil ikke ved vort Ønske om det danske-Slesvigs Genforening med Danmark træde det tyske Folk for nær. Vi ønsker kun, at den Befolkning skal komme til Danmark, der taler dansk, føler dansk og vil vedblive at være

dansk – at hele det danske Nordslesvig, men kun det danske Nordslesvig, intet ud derover maa forenes med Danmark«.

»Adressen« nåede hurtigt til de Allieredes kendskab, idet disses diplomatiske repræsentanter arbejdede i København og i de øvrige hovedstæder såvel under krigen som under fredsforhandlingerne. Lord Kilmarnock, den britiske chargé d'affaires i København, overrakte den 14. oktober 1918 udenrigsminister Scavenius denne meddelelse:

»Hs. britiske Majestæts Regering har modtaget Meddelelser, hvorefter der findes en vis Mulighed for, at der er indledet Forhandlinger i det Øjemeed, at Tyskland frivillig skulde samtykke i mod Compensation at afstaa til Danmark den danskstalende Del af Sønderjylland«.

Erik Scavenius bestred meddelelsens rigtighed, men ikke desto mindre skete der den 23. oktober 1918 det, at den tidligere landdagsmand, siden 1906 rigsdagsmand og det danske Nordslesvigs førstemand, H.P. Hanssen, i den tyske rigsdag rejste kravet om retten til selvbestemmelse for de danske i Slesvig. Han henviste til Pragfredens paragraf 5 af 1866, som var erklæret ophævet i 1878 ved en traktat mellem Tyskland og Østrig. Samme dag vedtog den danske rigsdag at fortsætte sin neutralitetspolitik, og at »ingen anden ændring i Slesvigs nuværende stilling end en ordning efter nationalitetsprincippet stemmer med det danske folks ønske, følelse og interesse«. Man ønskede endvidere »løsningen tilvejebragt på en sådan måde, at der ikke voldes skade i forholdet til nogen af siderne, hvorved også genforeningens fremtidige sikkerhed betrygges«.

Tyskernes svar på H.P. Hanssens krav var en afvisning af et retskrav med udgangspunkt i den ophævede artikel 5. Man ønskede derimod fra tysk side, at Wilson-programmets grundsætninger også skulle gælde for Nordslesvig. Den amerikanske præsident Wilson havde fremsat sit program for freden i de berømte 14 punkter, hvori selvbestemmelsesretten var den røde tråd. Det sønderjyske spørgsmål var ikke nævnt til skuffelse for mange sønderjyder, men det kunne rummes inden for de generelle krav om selvbestemmelse.

Det blev således ikke til nogen dansk-tysk overenskomst i denne omgang, men det lod den danske regering sig ikke slå ud af. Den besluttede i stedet at oprette en overenskomst mellem den tyske regering og de danske slesvigere. Som repræsentant for disse brugte man H.P. Hanssen og professor Åge Friis, som blev instrueret i, hvad regeringen kunne gå med til. Overenskomsten blev hurtigt bragt i stand. Den tyske regering godkendte

H.P. Hanssen – Det danske Nordslesvigs førstemand. (foto ca. 1893).

afholdelsen af en folkeafstemning og der var tilvejebragt enighed om grænsen for afstemningsområdet:

Med tanke på at det forholdt sig således, at aftalen var blevet truffet i den nordslesvigske befolknings navn, måtte den for et syns skyld ratificeres af denne, før aftalen blev forelagt de Allierede til indregistrering.

Den 16. november 1918 blev den Nordslesvigske Vælgerforenings bestyrelse og tilsynsråd indkaldt til møde i Åbenrå. H.P. Hanssen – som selv

havde stiftet Vælgerforeningen i 1888 – åbnede mødet med et foredrag. Han redegjorde for den i Berlin planlagte grænse og argumenterede for en »en bloc«-afstemning inden for dette område. Der kom flere indvendinger imod dette, men nordslesvigerne var mødt uforberedte, da de angiveligt intet kendskab havde til begivenhedernes udvikling. Det blev – med en resolution dagen efter, den 17. November – besluttet, at

- 1) Nordslesvig skulle opfattes som en helhed og stemme under ét (en bloc).
- 2) Nordslesvig var det område, der lå nord for en linje, som gik syd om Tønder og nord om Flensborg.
- 3) Stemmeretten tilkom alle mænd og kvinder over 20 år, som var født og bosat i Nordslesvig, eller som havde boet der i mindst 10 år, eller som var født der, men udvist.
- 4) Stemmeretten skulle udøves skriftligt.
- 5) Tilstødende distrikter i Mellemslesvig, som rejste kravet, havde ret til ved en særskilt afstemning at tilkendegive, om de ønskede at vende tilbage til Danmark.

Medlemmerne af Vælgerforeningen var uvidende om, at de, ved at vedtage resolutionens sidste punkt, havde omstyrtet aftalerne fra Berlin og dermed væltet et sindrigt spil overende.

H.P. Hanssen var toneangivende på mødet, men Åbenrå-resolutionens punkt 5 blev vedtaget mod hans vilje. En af deltagerne i drøftelsen har senere skrevet,

»at den nordslesvigske Vælgerforening paa dette sit første Møde siden Krigens Udbrud vilde være bleven sprængt, hvis Flensborg og Mellemslesvigs Selvbestemmelses-Ret ikke var blevet anerkendt«.

H.P. Hanssens forbeholdenhed begrundede han med, at man ikke skulle stræbe efter mere, end der kunne forsvares nationalt. Grænsen for afstemningszone 1 blev lagt således, at den præjudicerede et resultat til fordel for Danmark. Der var tale om den såkaldte Clausen-linje efter historikeren H.V. Clausens historiske, kulturelle og økonomiske overvejelser med hensyn til, hvor skillelinjen mellem tysk og dansk gik. Denne rene sindelagsgrænse havde Clausen fastlagt ud fra sit kendskab til landsdelen. Grænsen svarede stort set til reformationstidens kirkesprogsgrænse. Den gik nord om Flensborg, idet Clausen nærede frygt for, at byen skulle blive en tysk bastion, idet de danske stemmetal var smuldret bort i 1880'erne.

Dagen efter Åbenråmødet dannedes i Flensborg et Mellemslesvigsk Udvalg, hovedsagelig bestående af forretningsmænd i Flensborg, journalister og advokater, som blev til Flensborgbevægelsen, der netop gik ind for, at

grænsen skulle trækkes på en sådan måde, at Flensborg, Sønderjyllands største by, kom til at høre til Danmark. Endnu mere vidtgående end Flensborgbevægelsen var imidlertid Dannevirkebevægelsen, der ville have grænsen til at gå helt nede ved Danevirke. De betragtede regeringen som nationalt upålidelig og var imod tanken om en folkeafstemning.

Ministeriet Zahle stod nu tilbage med følgende kendsgerninger:

»Forsøget paa gennem Oktober-Adressen at foregribe dansk offentlig Menings Stilling var glippet. Forsøget paa gennem det omhyggelig tilrettelagte Spil i Berlin at foregribe den nordslesvigske Vælgerforenings Stilling var strandet. Forholdet til de Allierede, der nu traadte frem i dansk Politiks Forgrund, var præget af Mistillid og Bitterhed. Forholdet til Tyskland havde ved Aabenraa-Resolutionens Punkt fem faaet et Rids, der kunde blive en Revne.« (Tardieu).

I lyset af dette valgte ministeriet Zahle kun at påtage sig rollen som medlem. Derfor sendte Scavenius den 28. november 1918 de Allieredes gesandter i København Vælgerforeningens resolution af 17. november. Det slesvigske spørgsmål måtte løses på Fredskonferencen.

Fredskonferencen i Paris

På Fredskonferencen i Paris, der åbnedes den 18. januar 1919, blev Danmark behandlet efter samme regler som de krigsførende lande, idet neutrale magter også skulle høres. Ikke blot regeringer men også petitioner af uofficiel oprindelse havde adgang til at blive hørt. Man ville sikre folkenes selvbestemmelsesret – at regeringerne ikke bestemte hen over hovederne på folkene. Der var 52 særkommissioner på konferencen, som i alt holdt 1646 møder, hvortil et stort antal eksperter blev indkaldt. André Tardieu var en af den franske republiks fem befuldmægtigede på konferencen og bl.a. formand for den kommission, der behandlede de danske anliggender.

Den danske gesandt i Paris, H.A. Bernhoft, repræsenterede den danske regerings synspunkt vedrørende løsningen på det slesvigske spørgsmål. Det skete den 21. februar 1919, og han havde H.V. Clausen med som teknisk rådgiver. Dette fremkaldte indsigelser i Slesvig, da Clausen havde været medunderskriver på »Oktober-adressen« og var tilhænger af den i Berlin aftalte grænse, som kom til at bære hans navn »Clausen-linjen«. Før fredskonferencen begrundede Scavenius valget af Clausen med henvisning til de delte meninger i det sønderjyske spørgsmål: »Den Forskel i Meninger skal vi ikke have frem i Paris«.

Det, der kom frem i Paris, var resultatet af den nordslesvigske Vælgerforenings møde den 17. November. Bernhoft redegjorde for, at Danmark ønskede en skarp adskillelse mellem Alsace-Lorraines og Slesvigs nationale spørgsmål:

»Frankrig, et Land paa 40 Millioner Indbyggere, faar omtrent 2 Millioner nye Borgere, der med Glæde kaster sig i Armene paa deres gamle Fædreland, hvortil de føler sig knyttet med de stærkeste Bånd. Danmark derimod, et lille Land paa 3 Millioner Indbyggere (det danske Slesvig iberegnet), vilde faa sin Folkemængde forøget med omtrent 300.000 Fremmede, hvis Sympatier vilde vende sig mod Tyskland, som vedblivende vilde staa for dem som deres virkelige Fædreland«.

Bernhoft begrundede derimod det danske krav på Nordslesvig ved at støtte sig til to argumenter: sproget og stemmetallene. Men han pointerede, at

trods Nordslesvigs ubestridelige danskhed, ønskede Danmark ikke at modtage Nordslesvig uden en folkeafstemning. Som argument herfor sagde han, at »Danskerne i Nordslesvig selv nærer det inderlige Ønske at kunne faa Lov til at slutte sig til Danmark af egen fri Vilje«. Det er sikkert, at bag den regering, i hvis navn Bernhoft talte, stod en dybt splittet nation.

Fra forskellige danske og slesvigske foreningers side fremkom forslag, der vendte sig fjendtligt imod de officielle danske planer. En del sønderjyske foreninger havde givet overlæge Jonas Collin fuldmagt til at udtale sig om Slesvigspørgsmålet på fredskonferencen. Han anmodede om, at den 2. afstemningszones sydgrænse måtte blive linjen Kappel-Slien-Dannevirke til syd for Husum. Han var i øvrigt imod en folkeafstemning, men ønskede afgørelsen om den fremtidige grænselinje truffet af fredskonferencen som voldgiftsmand. Hans anklager mod den danske regering var klare:

»I den slesvigske Sag repræsenterer Danmarks Regering et Mindretal indenfor Folket – et Mindretal, hvoraf nogle har tyske Sympatier, og som er besjælet af Frygt for Tyskland (...). Forholdet til Tyskland har for den danske Regering en saadan Betydning, at den overser alle andre Hensyn.«.

Senere kom en ny talsmand for Mellemlesvigs sag til, nemlig højrefløjspolitikeren grev Bent Holstein. På alle hovedpunkter var der overensstemmelse mellem Jonas Collins og grev Holsteins krav. Begge påkaldte de Danmarks historiske ret til Slesvig og begge ønskede Danmarks suverænitæt indtil Ejderen, hvilket var et resultat af deres fælles drøftelser. Fredskonferencen var således stillet overfor nogle krav, der hvilede på vidt forskellige grundsætninger, idet den danske regering – stik imod sædvane – havde fremsat nogle yderst beskedne krav. De sønderjyske foreninger fremsatte løsningsforslag i modsætning til regeringens standpunkt og samtidig anklagede denne for manglende vilje til at værne om folkets tarv.

Både Frankrigs og USA's visioner med fredskonferencen var folkenes ret til selvbestemmelse som grundlag for verdensfreden. Den danske regering kunne ret beset – qua de Allieredes sejr – vinde tilbage alt, hvad man havde måttet give afkald på under den anden slesvigske krig. Men i stedet var regeringens krav som sagt overordentlig beskedne:

»Den skød af egen Drift den historiske Ret til Side (...). Den gav Afkald paa Lauenborg og paa Holsten. Den gav Afkald paa Sydslesvig. Den anmodede ikke om, at Mellemlesvig i dets Helhed og de jure maatte blive givet tilbage til Moderlandet. Selv Flensborg, den gamle

Stad med de smukke danske Minder, skulde til Trods for sin Menings-Tilkendegivelse i 1867 først bestaa Afstemningens Ildprøve. Det samme var Tilfældet for nogle faa Kommuner i Mellemslesvig. Hele den øvrige Del af denne Egn opgav den danske Regering uden Kamp og Suk.« (Tardieu).

Den 7. maj 1919 blev fredsbetingelserne offentliggjort. Allerede den 26. februar havde den danske kommission på fredskonferencen besluttet, at den danske regerings forslag ikke skulle begrænse dens afgørelse. Det drejede sig ikke om at vide, hvem regeringen ønskede skulle stemme, men om hvem der kunne have ret til at stemme. For 1. zones vedkommende imødekom kommissionen den danske gesandts forslag ved at bestemme Nordslesvig som det område, der gik fra sydspidsen af Als op langs Kruså-dalen med Padborg som grænsestation. Flensborg skulle ikke indbefattes i denne 1. zone. Med hensyn til zone 2 mente man, at det danske forslag var uklart, da de mellemslesvigske distrikter ifølge dette selv skulle anmode om folkeafstemning. Dette kunne være vanskeligt, og man kunne bl.a. frygte, at:

»mange Slesvigere, der kunde ønske at blive Danske, paa grund af Uvisheden om deres fremtidige Skæbne og af Frygt for Repressalier, hvis deres Kommune skulde vedblive at være tysk, vil nære Betænkeligheder ved at underskrive en Petition om Afstemning og derved offentlig tilkendegive deres Sindelag.« (Tardieu).

Desuden bestemte kommissionen, at der skulle foretages afstemning i hele 2. zone, hvis sydgrænse skulle følge Slien til syd for byen Slesvig og syd for Husum. Denne zone svarede i hovedtræk til det af den danske regering foreslåede mellemslesvigske afstemningsområde. Men derudover indeholdt fredsforslaget også en 3. zone, der mod syd blev afgrænset af Slien, Dannevirke og Ejdermundingen. Dette var klart Collins og Holsteins værk, idet den danske regering havde udelukket denne del fra deltagelse i folkeafstemningen. Baggrunden for denne sidste afstemningszone angav kommissionen at være nødvendigheden af at bestemme dette områdes rette tilhørsforhold:

»Kommissionen har ment, at en saa afgørende Prøve maa anstilles til Bunden og bør omfatte alle Dele af Slesvig, hvor der er nogen Udsigt til, at danske Sympatier vil vaagne til Selvbevidsthed og under en hemmelig Afstemnings Beskyttelse ogsaa lægge sig for Dagen« (Tardieu).

Afstemningsområdet skulle rømmes for tyske tropper og myndigheder. Stemmeret blev tilstået alle personer, der var fyldt 20 år og havde været bosat i området fra før 1900 eller var født i området, men udvist af de tyske myndigheder. Der indsneg sig dog en fejl i afstemningsreglerne. I den traktat, som den 7. maj blev overrakt Tysklands delegerede, stod, at alle der var født i området før 1900 fik stemmeret, selv om de ikke længere var hjemmehørende der pga. frivillig udvandring. Det var en utilsigtet fordel for tyskerne. Stemmereglerne stemte i hovedtræk overens med den danske regerings forslag.

Den danske regerings overraskelse var stor, da den d. 8. maj 1919 modtog meddelelse om indholdet af 7. maj-traktatens slesvigske bestemmelser. Regeringen havde nemlig været sikker på, at fredskonferencens organer havde godkendt de officielle danske forslag og at Collins og Holsteins virksomhed ikke havde givet resultat. Den 12. maj afholdtes et hemmeligt rigsdagsmøde, som endte med en officiel dansk indsigelse. Den danske regering meddelte fredskonferencen, at den fastholdt sin udtalelse af 23. oktober 1918, idet 3. zone var helt tysk, men at den ville kunne stemme for Danmark og blive en af »Tysklands Forposter«. Partiet Venstre støttede regeringen i denne afstandtagen fra den 3. zone, hvorimod de konservative stemte imod. Venstres ordfører, N. Neergaard, fremhævede, at Rigsdagens oprindelige standpunkt i det slesvigske spørgsmål havde været ønsket om ikke at bryde den danske nations karakter som en national stat, et nationalt ensartet folk. 3. zone omfattede imidlertid en befolkning, der allerede inden 1864 var tysktænkende og tyskfølende med et bittert had mod Danmark. Hvis afstemningen ville give et flertal for genforening, ville Danmarks nationale enhed være brudt, og Danmark ville være stillet over for store administrative vanskeligheder og politiske farer.

Den konservative ordfører, Alexander Foss, nævnede forskellige årsager til oprettelsen af 3. zone:

»Ikke danske Ønsker og Interesser alene kunde være afgørende; Mindretallene syd for den af Danmark angivne Afstemnings-Grænse kunde ligeledes have Krav paa at blive hørt. En del af den offentlige Mening i Danmark havde været Tilhænger af Dannevirke-Grænsen. Ogsaa fra tredje Zone selv var der rettet Henvendelser til Fredskonferencen«.

Kampen om 3. zone satte alle danske sind i bevægelse – både i Danmark og i det danske Slesvig og den danske regering anmodede konferencen om at tage spørgsmålet under behandling. Den 14. juli 1919 behandledes den

danske indsigelse, og sagen blev afgjort på blot fem minutter. Lloyd George sagde bl.a.:

»Vi har været mere optagne af at fratage Tyskland Landomraader end at gøre en utvivlsom Uret god igen. Danskerne bønfalder os om ikke at give dem denne sydlige Del af Slesvig. Jeg foreslår at slette den tredje Folkeafstemnings-Zone (...). Jeg troer, vi bør holde os til de to Zoner, den danske Regering har krævet«.

Præsident Wilson erklærede, at han var af samme mening og således forsvandt den tredje zone fra traktatens artikler. Det var en sejr for ministeriet Zahle i Danmark og for den tyske regering og de tyske agitatorer i Mellemlesvig.

Fredstraktaten blev undertegnet i Versailles den 28. juni 1919, men det trak ud med traktatens ikrafttræden, som først fandt sted seks måneder senere, den 10. januar 1920. I denne periode vedblev Tyskland at være i besiddelse af den suveræne magt. Allerede den 17. juni 1919 havde Mellemlesvigsk Udvalg rettet henvendelse til den franske minister i København, hvori man anmodede de Allierede om at stå ved det løfte, de havde givet befolkningen i 3. Zone. Man hævdede, at stemningen her blev Danmark stadig gunstigere. Man hævdede også, at ophævelsen af bestemmelsen om folkeafstemningen i 3. zone kunne få skæbnsvanger indflydelse på afstemningen i 2. zone som følge af et farligt tysk tryk på denne zone. Denne henvendelse blev fulgt op af en ny henvendelse fra flere hundrede indbyggere i det sydlige Mellemlesvig den 12. juli, hvori de krævede adgang til fri afstemning.

Den danske og slesvigske opposition satte sig som mål at opnå rømning af 3. zone. Mellemlesvigerne selv udtalte, at der var sat forfølgelser i gang i 3. zone, der sigtede på, at skræmme befolkningen i 2. zone fra deltagelse i forberedelserne til afstemningen. Disse bestod bl.a. i anholdelser, trusler og husundersøgelser. Mere end nogen anden gjorde Grev Bent Holstein sig til talsmand for mellemlesvigernes interesser i rømningsspørgsmålet. Den 23. juni 1919 sendte han et memorandum til Fredskonferencens præsident, G. Clemenceau, hvori han bl.a. sagde:

»Saafremt tredje Zone i Slesvig ikke rømmes, vil det uundgaeligt udøve sin Virkning dels i anden Zone, hvor Stemmemfriheden vil blive paavirket til Skade for den danske Befolkning, dels ogsaa i tredje Zone, hvor de Mænd, som har taget til Orde for Tilslutning til Danmark, værgeløst udleveres til Tyskernes Hævn og Vilkårlighed«.

Den nordslesvigske Vælgerforening havde rømningsspørgsmålet til drøftelse på et møde i Åbenrå den 28. juli 1919. Vælgerforeningen havde i en resolution af 4. juli enstemmigt vedtaget, at »naar Afstemnings-Forholdene i anden Zone fuldt ud skal betrygges, er det en bydende Nødvendighed, at Rømningen ikke standser faa Kilometer sønden for Flensborg«. Denne resolution havde man overdraget de Allierede i København. Nu ønskede man, at resolutionen desuden skulle overbringes den danske regering og Rigsdag. Dette modsatte H.P. Hanssen sig med den begrundelse, at der ikke kunne opnås noget resultat i den ønskede retning, hvorefter forslaget blev forkastet med et lille flertal. Alle var imidlertid klar over hans bevæggrunde, idet han var bundet af hensyn til ministeriet Zahles afvisende holdning til rømningskravet. H.P. Hanssen var den 24. juni 1919 blevet optaget i ministeriet Zahle som minister uden portefølje. Han skulle lede det midlertidige ministerium for sønderjydske anliggender, der skulle forberede

de genforeningen. 23 medlemmer af Vælgerforeningens Tilsynsråd mente, at dennes sammensætning ikke længere svarede til befolkningens holdninger på afgørende punkter og foreslog nyvalg. Dette ville flertallet ikke gå med til:

»Som Ministeriet Zahle i Kongeriget nægtede H.P. Hanssen i Nordslesvig at gaa ud til Vælgerne. De vovede ikke Valgets Ildprøve for det kunstige og skrøbelige Flertal paa et Par Stemmer, i hvis Navn de talte – eller tav – paa det danske Folks Vegne« (Tardieu).

Således sprængtes Vælgerforeningen. Der blev dog arbejdet på atter at samle den sprængte Vælgerforening, og den 30. november 1919 blev der valgt et nyt tilsynsråd. En tillidsafstemning til H.P. Hanssen gav som resultat et tillidsvotum med blot fire stemmers flertal. Der blev vedtaget en resolution med krav om rømning af 3. zone, og den 27. november havde regeringen modtaget 314.455 underskrifter, der igen rejste dette krav af hensyn til 2. zone.

Den danske regering havde imidlertid forinden truffet en afgørelse vedrørende 3. zone. Den 30. juli 1919 stillede ordfører for Venstre og det konservative folkeparti, N. Neergaard, i det danske Folketing en forespørgsel om, hvad det danske udenrigsministerium havde foretaget til støtte af ønsket om tysk rømning af 3. zone efter Vælgerforeningens resolution af 4. juli. Af Erik Scavenius' udtalelser fremgik det, at han hverken havde foretaget eller agtede at foretage sig noget. Han henviste til, at traktaten var færdig og underskrevet. Neergaard stillede forslag om virksom støtte til Vælgerforeningens ønske om rømning af 3. zone. Resultatet blev, at Venstres og de konservatives forslag blev forkastet med 70 stemmer mod 66.

To dage forinden havde Scavenius modtaget den franske minister, A.R. Conty, i afskedsaudiens. Her sagde han bl.a. følgende: »Vi har aldrig anmodet om Sydslesvig, og vi vil ikke have det! Sydslesvigerne vil være danske paa Afstemningsdagen, men næste Dag tyske, som de var det Dagen før«. Om rømningens ønskelighed var han tavs. På mødet i Fredskonferencens Øverste Råd den 16. juli 1919 besluttedes det, at man ikke kunne kræve rømning af 3. zone, da det ikke fandtes i traktaten. Man ville blot anmode den tyske regering om ikke at foretage arrestationer af politiske grunde i 3. zone.

Før befolkningen i de tø slesvigske afstemningszoner blev kaldt til selvbestemmelsens udøvelse, forsøgte tyskerne på forskellig vis at påvirke det kommende resultat. Danske valgmøder blev forstyrret og talerne overfaldet, danske flag blev revet ned og deltagerne i danske sammenkomster blev

fotograferet, skolebørn blev forulempet og dansksindede borgeres huse bombarderet med sten.

Den tyske rigskansler Bauer tog til Flensborg den 5. november 1919, hvor han udtalte, at byen altid havde været tysk og i fremtiden skulle være midtpunkt for tyskheden i Nordslesvig. Den tyske indenrigsminister Heine var imod at lade flensborgerne komme til stemmeurnen og lovede frihavn og anden økonomisk hjælp foruden vidtgående provinsiel selvstændighed.

Den 9. november talte statsminister Zahle i Ringsted og erklærede sig enig i, at Flensborg var en tysk by og at Danmark ikke ville vide af den. Selv om flensborgerne skulle stemme dansk, så ville det blot være af hensyn til deres pengepung. Som en tidligere tysksindet flensborger udtrykte det, da han sammenlignede Bauers og Zahles taler:

»De er jo enige! Den danske Regering haaner os. Hvorledes kan vi vedblive med at arbejde for Danmark? Forrædernavn fra tysk og Haan fra dansk Side«. (Tardieu).

Folkeafstemningerne i 1920

Afstemningsdagen for 1. zone fastsattes til 10. februar 1920. Tysk militær og højere embedsmænd rømmede afstemningsområdet, og den 15. januar underlagdes det slesvigske afstemningsområde en international kommissions styre. Den 25. januar gik, som tegn herpå, det britiske, franske, norske og svenske flag til tops på Hotel Flensburger Hof, den internationale kommissions hovedkvarter i Flensborg.

I 1. zone blev der afgivet 101.624 stemmer, heraf 75.431 (74,2%) for Danmark og 25.329 (24,9%) for Tyskland. Stemmeprocenten var helt oppe på 91,5%. Der var dansk flertal i alle sogne på landet med undtagelse af Tinglev, Udbjerg og Højer Sogne. Åbenrå, Sønderborg og Tønder var de tre købstæder med tysk flertal.

I dagene før afstemningen den 14. marts 1920 i zone 2 ankom sydfra et stort antal stemmeberettigede af 2. kategori, dvs. de udvandrede. I alt kom 8.000 tyske vælgere på denne måde til Flensborg og Mellemslesvig. De marcherede frem under faner og musik. I landdistrikterne blev valghemmeligheden åbenlyst krænket for at skræmme danske vælgere bort, ligesom tyske stemmer undertiden talte dobbelt. Afstemningsresultatet i zone 2 vakte jubel i den tyske lejr. I hele zonen blev der afgivet 12.800 (20%) stemmer for Danmark og 51.724 stemmer for Tyskland. Stemmeprocenten lå på 90,6%. I Flensborg by blev der afgivet 8.944 (25%) danske og 27.081 tyske stemmer.

Det var den internationale kommissions opgave efter afstemningerne at drage grænsen på grundlag af folkeafstemningernes resultat. Indstillingen om grænsen blev forelagt de Allieredes ambassadørråd i Paris den 5. Maj 1920. Kommissionens fire medlemmer havde imidlertid været uenige, hvorfor der kom til at foreligge to indstillinger. Det engelske og det svenske medlem af kommissionen foreslog en grænselinje, der stort set svarede til Clausen-linjen. Det franske og det norske medlem pegede på en grænse, der tog fire mellemslesvigske sogne med og gik lidt tættere på Flensborg. Den førstnævnte indstilling blev vedtaget den 8. maj 1920.

Afstemningen fik fatale følger for regeringen. Modstanden mod ministeriet Zahle voksede. Specielt Flensborgbevægelsens folk var skuffede og mente, at regeringen havde svigtet sønderjyderne. Regeringens vanskeligheder voksede samtidig på andre områder, og kongen besluttede at skille sig af med ministeriet Zahle og danne et nyt forretningsministerium, der skulle

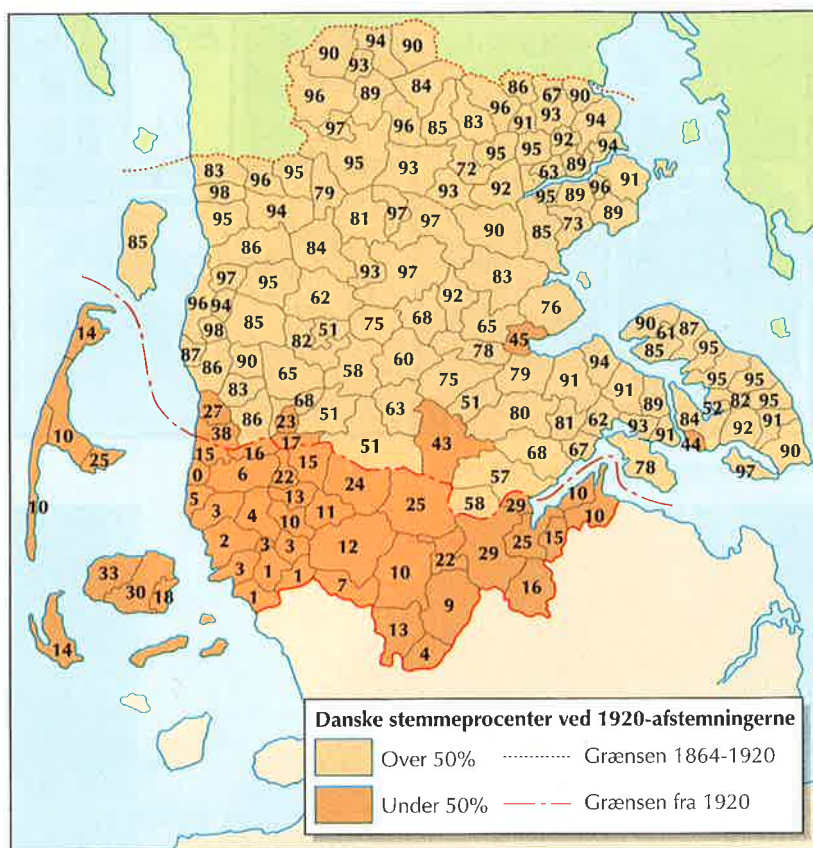

Forskellige afstemningsplakater fra 1920.

Det var ikke mængden af flag, der afgjorde afstemningen. I Flensborg by blev der afgivet 25% danske stemmer.

udskrive valg. Denne afskedigelse betegnede socialdemokraterne som et statskup og de tog initiativ til en generalstrejke. »Påskekrisen« løste kongen ved at udnævne et nyt forretningsministerium som anbefalet af politikerne. De udskrev valg til Folketinget den 26. april 1920, og dette valg kostede regeringspartiet, de radikale, halvdelen af mandaterne, mens socialdemokratiet fik en mindre fremgang. Valgets sejrherre, Venstre, dannede regering

med Neergaard som statsminister og med de konservative som støtteparti.

Denne nye regering gik ind for den af de to grænselinjer, som ikke blev vedtaget på ambassadørrådet den 8. maj. Desuden støttede den en internationalisering af den 2. slesvigske zone som en garant for det danske mindretal syd for den fremtidige grænse. Regeringen sendte i den forbindelse en delegeret, prof. dr.jur. Vinding Kruse med en slesvigsk delegation til Paris og London for at virke for internationaliseringen. Men dér ønskede man ikke atter at sætte Slesvig på dagsordenen.

Efter afstemningerne blev således 1. zone, Nordslesvig, genforenet med Danmark efter at have været under preussisk styre siden 1864. 2. Zone, Mellemslesvig, forblev inden for det tyske rige. Officielt overtog Danmark Nordslesvig den 15. juni 1920, hvor grænsen mellem Danmark og Tyskland blev officielt notificeret. Da den del af Versailles-traktaten der over-

gav Nordslesvig til Danmark, blev endeligt godkendt i Paris den 5. juli 1920, sagde den danske gesandt i sin takketale følgende ord, som var en præcis gengivelse af, hvad der rent faktisk havde bevirket genforeningen:

»At den største Del af den danske Befolkning i Slesvig nu atter genforenes med Moderlandet, skyldes udelukkende Retfærdighedsprincippet, der gennem de allierede og associerede Magters uhyre Ofre blev bragt til endelig Sejr«.

Den 10. juli 1920 kunne Kong Christian 10. på sin hvide hest ride over den gamle kongeågrænse og tage sit land i besiddelse. Og dagen efter, den 11. juli, afholdtes den store officielle genforeningsfest på Dybbøl. Det var ikke H.P. Hanssen, med sin mådeholdne grænsepolitik, men formanden for Vælgerforeningen, lensgreve Otto Schack, der talte som sønderjydernes ordfører. Han betegnede den stund, hvor nordslesvigerne blev sammensmeltet med det danske folk, som »den største vor slægt har oplevet«, men der var ligeledes mange alvorlige toner i talen:

»Og kommer vi hjem, færre og fattigere end vi drømte, og blandes der afskedssmerte i gensynets glæde på denne dag, der skiller slægt og samler slægt«.

For den danske regering talte statsminister Niels Neergaard. Han lovede, at det officielle Danmark ikke ville afskrive den dansksindede befolkning i Sydslesvig, da han sagde: »De skal ikke blive glemt!« Ved et stort taffel om bord på kongeskibet om aftenen kom kongen under en samtale med Peter Grau, en repræsentant for Flensborg-linjen, med følgende bemærkning: »Vi nåede ikke, hvad vi ville!« Hertil svarede Peter Grau: »Nej, Deres Majestæt, men vi gjorde, hvad vi kunne«.

Slesvig var nu delt af en ny grænse, som skabte to mindretal: Et større tysk mindretal i Nordslesvig og et mindre, danske mindretal i Sydslesvig. De danske, som forblev i Tyskland, følte stor bitterhed. Afstemningstidens agitation havde øget deres antal.

Efter 1920 kunne mindretallene på begge sider af grænsen blive politisk repræsenteret på de niveauer, deres størrelse berettigede dem til. De fik også mulighed for at oprette kulturelle institutioner, hvilket var et brud med tilstanden før 1918. Som det senere har vist sig, lå den nye grænse fast. Den var så vidt muligt lagt efter folkets egne ønsker. Efter 1933 blev det dansk-tyske forhold i grænselandet imidlertid mere og mere anspændt og den tyske besættelse af Danmark skærpede den uforsonlige modsætning.

Den dansk-tyske grænse efter 1920: en sindelagsgrænse?

Grænsen mellem Danmark og Tyskland bliver ofte betegnet som en *sindelagsgrænse*. Grænsen er blevet fastlagt på baggrund af de to folkeafstemninger, som blev afholdt i Slesvig i 1920. En befolkningsgruppes eller en nations ret til gennem en folkeafstemning at udøve selvbestemmelsesretten udspringer af den demokratiseringsproces, som siden slutningen af det 18. århundrede har præget Europa. Folkeafstemningsideen er udviklet i revolutionstidens Frankrig og Napoleon 1. kom til magten ved en folkeafstemning. Tanken om, at et folk skal afgøre sit tilhørsforhold til en nation eller til en stat via en afstemning, var også afgørende hos Ernest Renan, da han i 1882 erklærede, at eksistensen af en nation er en daglig folkeafstemning (»L'existence d'une nation est un plebiscite de tous les jours«). Her er der tale om en politisk og demokratisk opfattelse af nationaliteten, hvor et folks vilje, udtrykt via en afstemning, afgør, hvilken nation det pågældende folk skal tilhøre.

Mange af de forfattere, som har skrevet om folkeafstemningerne i Slesvig, fastholder, at det er folkets vilje i de to afstemningsområder, der har været afgørende for grænsedragningen. Folkeafstemningerne i Slesvig er nok en af mest sagligt og mest retfærdigt tilrettelagte afstemninger i Europa. Men det er ikke ensbetydende med, at det er folkets vilje, som ligger til grund for grænselinjen mellem Danmark og Tyskland. Det forholder sig snarere sådan, at det var den danske stats vilje, der determinerede begivenhedernes forløb. Danmark ønskede en grænse, som svarede til den såkaldte Clausen-linje. Det var også årsagen til, at regeringen Zahle pressede på for at få 3. zone fjernet fra de Allieredes første udkast til folkeafstemningerne. Kredse i Danmark og Sønderjylland ønskede derimod afstemninger i 3. zone, og det lykkedes dem også at få de Allierede med på ideen. Men Danmark ville ikke vide af den 3. zone, ergo blev den fjernet.

Danmark var interesseret i en grænse, som nøje svarede til Clausen-linjen, som tillægger sproget og de sproglige forhold i Sønderjylland en afgørende betydning for grænsedragningen mellem Danmark og Tyskland. Sprogets betydning for grænsedragningen blev allerede fremhævet i en artikel skrevet af N.F.S. Grundtvig i tidsskriftet »Danskeren« den 14. marts 1848. Her skriver han bl.a.:

»... at Kongeriget Danmark, hvorvidt det saa end gik i gamle Dage, nu dog ikke gaaer et Fodsbred længere end til Grænsen af Hertugdømmet Slesvig, og at det Danske Land gaaer i det allerhøieste kun saa vidt, som man taler Dansk, og igrunden ikke længere end man vil blive ved at tale Dansk, altsaa til ensteds, man veed ikke hvor, midt inde i Hertugdømmet Slesvig«.

Både Grundtvig og H.V. Clausen ønskede en grænse, som betød så få etniske tyskere som muligt på dansk jord. Sådan ville Danmark også have det efter 1. verdenskrig og sådan blev det. Derfor er det måske mere rammen-
de at betegne grænsen mellem Danmark og Tyskland som en sproggrænse end som en sindelagsgrænse. Sir Ivor Jennings sagde i 1956 følgende under en debat i FN om afkolonisering: »On the surface it seemed reasonable: let the People decide. It was in fact ridiculous because the people cannot decide until someone decides who are the people«. I forhold til grænsedragningen mellem Danmark og Tyskland gav befolkningsgrupperne i afstemningsområderne udtryk for deres vilje. Men det var helt og holdent Danmark, der, efter en nøje beregning, afgrænsede det folk, som skulle deltage i afstemningerne og dermed satte en stopper for folkeviljen hos sønderjyderne.

Tiden efter 2. verdenskrig: fra national til kulturel kappestrid

Folkeafstemningerne i 1920 i Slesvig satte en foreløbig stopper for den grænsestrid, som havde stået på mellem Danmark og Tyskland siden 1864. Afstemningen trak en skarp grænselinje mellem Tyskland og Danmark, hvilket medførte, at der på begge sider af grænsen opstod et mindretal, nemlig et tysk mindretal inden for Danmarks grænser og et dansk mindretal inden for Tysklands grænser. Danmarks klare melding var, at afstemningsresultatet var en klar tilkendegivelse af den folkelige vilje og at man fra Danmarks side var absolut indstillet på at acceptere denne vilje. Men til trods for at Danmark accepterede grænseafstemningsresultatet, herskede der – navnlig blandt det danske mindretal i Tyskland – en stor bitterhed og skuffelse over, at deres lange kamp ikke havde ført til det resultat, som de havde håbet på og kæmpet for.

Det var navnlig i tiden op til folkeafstemningerne i 1920, at der i Sydslesvig opstod en organiseret bevægelse påvirket af den grænsestrid, som stod på mellem Danmark og Tyskland og som stræbte efter at påvirke grænsestriden til fordel for Danmark. Denne bevægelse, som ophøjede danskheden og fastholdt en dansk identitet, var koncentreret omkring det flensborgske bysamfund. Den del af bevægelsen, som forblev i Flensborg, opretholdt drømmen om en grænserevision som et håb langt ude i fremtiden. I begyndelsen havde det danske mindretal i Slesvig på samme måde som mange andre mindretal i Europa et stort spillerum pga. den måde, hvorpå Folkeforbundet efter Første Verdenskrig gik ind for at løse mindretalsproblematikken. Folkeforbundets praksis vedrørende nationale mindretal var, at det blev opfattet som naturligt og berettiget, at de statsfolk, der havde mindretal uden for deres egne grænser, ydede støtte til disse befolkningsgruppers kulturelle arbejde. Mottoet for denne praksis var, at for kulturelt arbejde gælder ingen statsgrænser.

Denne praksis gav sig udslag i, at Danmark også ydede et stort tilskud og begyndte at bakke op omkring det danske mindretals aktiviteter i Tyskland både på kulturelt og åndeligt plan. Dette betød, at der skete en kolossal vækst i de uddannelsesmæssige og kulturelle institutioner og organisationer, som begyndte at operere blandt det danske mindretal. De aktiviteter, som foregik blandt det danske mindretal i mellemkrigstiden, havde overve-

jende kulturel karakter og gik først og fremmest ud på at skabe bedre livsvilkår for det danske mindretal i Tyskland. Men glemt var håbet om en genforening med Danmark ikke.

Afslutningen på 2. Verdenskrig og sammenbruddet i Tysklands status var med til at svække nationalfølelsen blandt mange tyskere. Mange tyskere måtte flygte fra deres hjemstavn, især fra de tyske østområder. Mange søgte til Slesvig-Holsten, hvis befolkningstal i løbet af 1945-46 voksede fra 1.6 millioner til 2.6 millioner. Umiddelbart kunne man forestille sig, at denne øgede koncentration af den tyske befolkningsgruppe i Slesvig-Holsten ville sætte et yderligere pres på danskheden og dens kulturelle livsvilkår, men der skete det modsatte.

I årene efter afslutningen på 2. Verdenskrig, hvor der var begyndt at falde ro i det tyske rige, voksede den dansk-orienterede bevægelses omfang i Sydslesvig ganske enormt. Efter befrielsen fra det totalitære tyske diktatur foretog mange hidtil tysksindede et identitetsskifte, der betød, at de besluttede at bryde med den tyske kulturkreds og tilnærme sig den danske kultur. De havde mistet troen på en tysk stat, et tysk samfund og et tysk demokrati i et nyt Tyskland. I dette nationale tomrum orienterede en kreds i Sydslesvig – som oprindeligt ikke tilhørte det danske mindretal – sig mod Danmark.

Sammen med repræsentanter for erhvervsorganisationer og fagforeninger og andre demokratiske kredse rettede de ledende i denne gruppe i september 1945 en henvendelse til feltmarskal Montgomery med anmodning om en administrativ adskillelse af Slesvig fra Holsten, for at landsdelens slesvigske særpræg kunne komme til udfoldelse, og landsdelen ved flygtningenes fjernelse kunne bevare sin nordiske karakter. Denne bevægelse fik ikke britisk støtte. Alligevel oplevede de danske organisationer varig tilvækst. Slesvigsk Forening, der blev oprettet i 1920 og i september 1946 omdannet til »Sydslesvigsk Forening« havde i maj 1945 haft 2.500 medlemmer. Men i løbet af 1945 voksede medlemstallet til 11.800, og i det følgende år til 66.000 for endelig i 1948 at kulminere med 74.000 medlemmer. Der skete en tilsvarende stigning i de danske skolers elevtal. I 1945 fandtes der ni danske skoler med knap 450 børn, hvorimod der i 1948 var 60 skoler med 14.500 børn.

Der foregik i befolkningens nationalpolitiske opfattelse et skred uden sidestykke i det slesvigske grænselands historie. Man kunne således tale om en massiv dansksindet bevægelse, som i sine politiske forestillinger orienterede sig i retning af en territorial forening med Danmark, dvs. krævede Sønderjyllands grænse ved Ejderen reetableret som Danmarks sydgrænse.

Men grænsen lå fast.

Sådan var budskabet fra den danske regering. I sin trontale den 9. Maj 1945 proklamerede socialdemokraten Vilhelm Buhl, som ledede befrielsesregeringen:

»Regeringen, som står på den nationale selvbestemmelses grund, er af den opfattelse, at Danmarks grænse ligger fast. De ved krigens slutning totalt ændrede forhold bevirker, at såvel spørgsmålet om det danske mindretals stilling syd for grænsen som spørgsmålet om det tyske mindretals stilling i Danmark må underkastes overvejelse«.

Den danske regerings klare melding om, at grænsen lå fast og en konsekvent afvisning af tanken om at revidere grænsen mellem Danmark og Tyskland, var ikke blot et klart budskab til stormagterne i Europa. Det var også et klart budskab til de dansksindede i Sydslesvig – et budskab, som fastholdt, at det handlede om at skabe et livsgrundlag og stræbe efter en bedre sameksistens med den tyske majoritet. For Danmarks vedkommende var grænsestriden med Tyskland afklaret allerede i 1920, men for det danske mindretal i Tyskland havde drømmen om fortsat at blive genforenet med Danmark overlevet.

Bestræbelserne for en aktiv dansk politik over for Sydslesvig samledes i »Sydslesvigsk Udvalg af 5. Maj 1945«. De afleverede en »adresse« til den danske rigsdag i februar 1946 med ca. en halv million underskrifter, hvori de krævede Sydslesvig frigjort fra tysk overhøjhed. Denne udvikling kom bag på de danske politikere. Partiet Venstre havde i november 1945 dannet en ny regering med Knud Kristensen som regeringschef. Hans holdning til spørgsmålet kom bl.a. til udtryk i en tale, der sluttede således: »Sydslesvig genvundet – folkeligt, nationalt, kulturelt og dernæst ogsaa politisk – det er Kampens Maal«.

Der var imidlertid i Folketinget stadig ikke flertal for en politik efter denne linje. Den britiske regering følte derfor behov for en afklaring. Det søgte den at opnå ved – i et memorandum den 9. september 1946 – at tilbyde at »overveje ethvert forslag, gående ud på enten en befolkningsudveksling eller en folkeafstemning efterfulgt af en grænseregulering eller simpelthen en grænseregulering uden folkeafstemning«.

Som følge heraf blussede Sydslesvig-diskussionen i Danmark voldsomt op. En sydslesvigsk henvendelse til konge og regering gik ind for en folkeafstemning fulgt af en grænseregulering med en understregning af, at Danmarks svar ville blive »en dom enten til frelse eller fortabelse over den sydslesvigske danskhed«. Den danske regering afgav sit svar i et memorandum af 19. oktober 1946, som indeholdt en afvisning af det britiske for-

Som i 1920 – hvor der også taltes om »Speck-Dänen« – blev tilhængere af den danske bevægelse også efter 2. Verdenskrig beskyldt for kun at støtte danskheden for at få flæskekød på bordet. De såkaldte hussmørerier var én af måderne til at fortælle, hvad man mente.

slag. Motiveringen for at afvise de engelske alternativer var især spørgsmålet om, hvorvidt det massive sindelagsskifte i Sydslesvig var af varig karakter. Desuden var man betænkelige ved at få for mange tyske ind under dansk styre.

Efter 1945 var der således store spændinger mellem dansk og tysk i Sydslesvig. Mindretallet mødte mistro fra majoritetsbefolkningens side, der i mindretallet så et potentielt illoyalt befolkningselement. Den slesvig-holstenske regering i delstaten begyndte at føre en nålestikspolitik mod det danske mindretal i området. Denne politik gav sig bl.a. udslag i, at Slesvig-Holstens ministerpræsident, Friedrich Wilh. Lübke (1951-54), ønskede, at den sydslesvigske bevægelse skulle afgive en officiel loyalitetserklæring, dvs. give afkald på kravet om selvbestemmelsesrettens udøvelse. Desuden ønskede ministerpræsidenten at koble behandlingen af det tyske mindretal nord for grænsen sammen med problemerne syd for grænsen i en gensidighedspolitik.

Slesvig-Holsten, der siden 1867 havde været en preussisk provins, blev efter krigen konstitueret som et »land« med sin egen landdag i Kiel og en egen regering. Det var den engelske besættelsesmagt, der medvirkede her-

til og derved for første gang fik skabt en slags slesvig-holstensk stat. Det første ordinære landdagsvalg blev holdt i 1947. Sydslesvigsk Forening fik mulighed for at opstille kandidater i landet Slesvig-Holsten på lige fod med tyske partier. Ved landdagsvalget i 1947 opnåede det danske mindretals parti næsten 100.000 stemmer svarende til 9,3% af samtlige i landet afgivne stemmer, hvorved seks dansksindede repræsentanter rykkede ind i landdagen i Kiel.

I maj 1949 blev de vestlige besættelseszoner til Forbundsrepublikken Tyskland – BRD, hvorved landet Slesvig-Holsten blev en del af forbundsstaten. Efter landdagsvalget i 1947 begyndte det at gå ned ad bakke for danskheden i Sydslesvig. De danske stemmetal gik tilbage, da det blev klart for de fleste sydslesvigere, at muligheden for snart at komme til Danmark var yderst ringe. Desuden blev de vidne til, hvordan Vesttyskland atter rejste sig af nederlaget og fik en demokratisk styreform. Dette førte til en tilbagegang for danskheden ved valgene, i foreningerne og i de danske skoler.

Den slesvig-holstenske regerings aggressive politik over for det danske mindretal blussede også op i begyndelsen af 1950'erne, hvor man indførte en spærreklausul i valgloven, der betød en spærregrænse på 5%. Dette medførte, at det danske mindretal blev afskåret fra at sende repræsentanter til landdagen i Kiel, hvor der som nævnt i 1947-50 havde siddet seks og fra 1950-54 fire dansksindede parlamentsmedlemmer fra Sydslesvigsk Vælgerforening, den politiske organisation, der i 1948 fik anerkendelse som politisk parti. Ved valget i 1954 kom Sydslesvigsk Vælgerforening under de 5% og mistede sine repræsentanter i landdagen.

Denne udvikling vakte stor utilfredshed blandt det danske mindretal og i Danmark. Utilfredsheden kom bl.a. til udtryk i en folketingsdebat i Danmark den 19. oktober 1954 i anledning af Vesttysklands forestående indtræden i Nato. Folketinget accepterede, at Danmark tiltrådte Tysklands optagelse i Nato, samtidig med at det opfordrede den danske udenrigsminister til ved Nato-rådsmødet at fremføre de danske synspunkter vedrørende de dansksindede sydslesvigeres interesser. Den daværende udenrigsminister H.C. Hansen rejste ved Nato-rådsmødet i Paris spørgsmålet om mindretallets stilling over for Forbunds-kansler Konrad Adenauer. Denne erklærede sig straks rede til forhandlinger med henblik på at medvirke til en positiv løsning af mindretalsspørgsmålet i Slesvig-Holsten.

Den 29. marts 1955 underskrev Konrad Adenauer og H.C. Hansen i Bonn to parallelle regeringserklæringer, hvori man stadfæstede mindretallets retslige stilling i de respektive lande. Den danske regering ønskede ikke at gå ind på en ordning, der indebar nogen form for mellemstatslig af-

I 2005 er det 50 år siden at statsminister H.C. Hansen og forbundskansler Konrad Adenauer ved en fælles højtidlighed i Bonn underskrev regeringserklæringerne for de to landes mindretal i det danske og tyske grænseland.

tale. Der var kun tale om forpligtelser, som de respektive lande ensidigt påtog sig.

København-Bonn-erklæringerne udgør i forhold til det danske mindretals fremtid en milepæl i mindretallets historie, idet de en gang for alle har sat en stopper for drømmen om at få Sydslesvig genforenet med Danmark, samtidig med at de har sikret det danske mindretal i Tyskland en række politiske, sociale og kulturelle rettigheder. Disse erklæringer rummer i generel henseende en række punkter, som er meget interessante, når det gælder løsninger på mindretalsproblematikken. Hvordan de to lande har forsøgt at løse mindretalsproblematikken, hvordan de har bragt fred i grænseområdet, samt på hvilket grundlag mindretallene får lov til at udøve deres ret til selvbestemmelse, kommer klart til udtryk i disse erklæringer.

Forordet til den danske »Bekendtgørelse angående det tyske mindretals almindelige rettigheder« af 7. juni 1955 lyder:

»I ønsket om at fremme det fredelige samliv i befolkningen på begge sider af den dansk-tyske grænse og dermed tillige i almindelighed at fremme udviklingen af venskabelige forbindelser mellem kongeriget Danmark og forbundsrepublikken Tyskland ...«.

I afsnit I fastslås det, at enhver, der tilhører det tyske mindretal i Danmark – uanset hvilket sprog man taler – nyder de i Grundloven tilsikrede rettigheder og friheder på lige fod med enhver anden statsborger i Danmark. I alt 12 punkter refererer til Grundloven og den europæiske konvention om menneskerettigheder – artikel 14 om eksempelvis den personlige friheds ukrænkelighed, lighed for loven og tros- og samvittighedsfrihed. I afsnit II fastslås i alt otte retsprincipper vedrørende bekendelse til tysk nationalitet og tysk kultur, som er fri og ikke af myndighederne må bestrides eller efterprøves, adgang til at benytte det tyske sprog, adgang til at oprette skoler og børnehaver, adgang til at deltage i kommunalvalg, mindstemål af radio-udsendelser på tysk, lige adgang til offentlige ydelser, brug af det tyske mindretals dagblade ved offentlige bekendtgørelser og adgang til at opretholde religiøse, kulturelle og faglige forbindelser med Tyskland. Den tilsvarende tyske erklæring vedrørende det danske mindretals rettigheder i Tyskland er næsten identisk med den danske.

En af de mest centrale håndgribelige konsekvenser af erklæringerne var, at det danske mindretals politiske parti blev fritaget for 5%-spærregrænsen ved landdagsvalgene i Slesvig-Holsten. Herefter skulle det danske mindretal mønstre så mange stemmer, som var nødvendige for at opnå valg af mindst ét landdagsmedlem, dvs. 17-20.000 stemmer afhængig af valgdelta-

gelsen. Det danske mindretal har siden haft sæde i den slesvig-holstenske landdag i Kiel, og dermed har mindretallet igen aktivt kunnet deltage i den politiske meningsdannelsesproces i Slesvig-Holsten. Desuden fik det danske mindretals skolevæsen i Sydslesvig et højere tilskud fra den slesvig-holstenske landsregering. I Nordslesvig opnåede det tyske mindretal, at de tyske skoler fik eksamensret.

Selv om alle modsætningsforhold naturligvis ikke er ryddet af vejen, har Bonn-erklæringen af 1955 ført til mere fredelige forhold i grænselandet og er i dag grundlaget for det danske arbejde i Sydslesvig, selv om erklæringen ikke har juridisk gyldighed og derfor ikke kan påberåbes i en retssag. Tyskerne har anerkendt sindelagsprincippet i Sydslesvig med bestemmelsen om, at nationalt sindelag ikke må efterprøves. De to erklæringer kan betragtes som en slags grundlov for de to mindretal. De har stadfæstet, at medlemmer af et nationalt mindretal ikke må diskrimineres, men skal sikres deres grundlovmæssige ret til fuld kulturel og politisk udfoldelse. Grænsen er ikke blevet ændret, men begge mindretal har ret til at føle sig enten som tyskere i Danmark eller danskere i Tyskland.

Det danske mindretals situation i dag

Folkeafstemningerne har, som tidligere omtalt, efterladt mindretal på begge sider af grænsen. For det danske mindretals vedkommende betød tiden efter 1920 og navnlig op til 1955 en udvikling, hvor mindretallet i forskellige perioder med skiftende styrke har været under stærkt pres fra flertallet. Men selv om danskheden i Sydslesvig har været under stærkt pres fra tysk side, kan man også sige, at tiden efter 1920 kendetegner en periode, som man kan kalde udsoningstid, idet man fra Danmarks side gang på gang har fastholdt, at grænsen fra 1920 ligger fast, og at mindretallene på begge sider af grænsen befinder sig der, hvor de skal være.

Det har for mindretallene betydet, at den kamp, som har stået på siden 1864, og som hovedsagelig havde national karakter, idet man kæmpede for at blive forenet med moderlandet, nu har fået en anderledes dimension, som går ud på at opretholde det kulturelle, folkelige særpræg, men samtidig være loyal over for den stat, inden for hvis grænser mindretallet befinder sig. Det danske mindretals kamp for at opretholde sin danskhed og sit særpræg fortsætter i dag. Mindretallet tjener ikke blot det folk, det tilhører, men også – i form af politisk loyalitet – den stat, det bor i. Derfor kan man tale om en ny fase i grænsekampen. Ved at rydde hindringerne af vejen for mindretallenes politiske og kulturelle udfoldelse er grænsekampen blevet afdramatiseret. Det danske mindretals rettigheder i Tyskland i dag er nedfældet i den seneste slesvig-holstenske forfatning, der blev vedtaget af en enig Landdag den 30. maj 1990 og trådte i kraft den 1. august samme år. Den forpligter ikke blot delstaten, men også amter og kommuner over for mindretallet. I dansk oversættelse lyder forfatningens Artikel 5 således:

»Nationale Mindretal og Folkegrupper

- (1) Bekendelsen til et nationalt mindretal er fri; den fritager ikke fra de almindelige statsborgerlige pligter.
- (2) Den kulturelle egenart og den politiske medvirken i nationale mindretal og folkegrupper står under beskyttelse af Landet, kommunerne og amterne.

Det nationale danske mindretal og den frisiske folkegruppe har krav på beskyttelse og støtte.«

Yderligere grundlæggende rettigheder for det danske mindretal er nedfældet i Bonn-erklæringen af 29. marts 1955. Ligesom i Danmark fører man i Tyskland ikke optegnelser eller registre over folks etniske eller nationale tilhørsforhold. Derfor er det vanskeligt at fastslå, hvor mange medlemmer der egentlig er tale om, når vi omtaler det danske mindretal. Men der er en bred antagelse om, at det danske mindretal i Slesvig-Holsten udgør ca. 50.000 personer. De personer, som tilhører det danske mindretal, er overvejende koncentreret omkring Flensborg og det nordvestlige hjørne af Sydslesvig: Det nordlige Nordfrisland. Rent faktisk tilhører 20% af befolkningen i Flensborg det danske mindretal, som i alt udgør knap 10% af Sydslesvigs samlede befolkning.

Politisk, socialt og kulturelt finder der mange aktiviteter sted blandt danskerne i Sydslesvig, og der er i dag hundredvis af forskellige organisationer, som holder danskheden levende. Politisk er det danske mindretal organiseret i Sydslesvigsk Vælgerforening (SSW), som også opfatter sig som et regionalt parti med ansvar for den samfundsmæssige udvikling i Sydslesvig. Indtil 1971 havde SSW haft genforeningen som langsigtet mål. Men efter et katastrofevalg i 1971 forlod partiet sin dansk-nationale hjemstavnskurs og fik et socialt-liberalt image. Genforeningsmålsætningen fandt man ude af trit med tiden. Kræfterne skulle sættes ind på at fremme det danske kulturelle arbejde i Sydslesvig og ikke på en håbløs kamp for at flytte grænser. Siden er partiet blevet det tredjestørste parti i Slesvig-Holsten, og det samler vælgere lige fra det yderste venstre til det yderste højre. I amter og kommuner i hele Sydslesvig er SSW repræsenteret. I 1971 rykkede Karl Otto Meyer ind i Landdagen i Kiel. Han havde været landsformand for SSW siden 1960 og redaktør af Flensborg Avis. Igennem de næste 25 år repræsenterede han det danske mindretal i parlamentet i Kiel, så da han i 1996 trak sig tilbage som partiets spidskandidat, blev resultatet af landdagsvalget den 24. marts 1996 imødeset med stor spænding. Det viste sig imidlertid, at SSW havde fået godt 10.000 stemmer mere end ved valget i 1992. Det var nok til at få valgt to landdagsmedlemmer, nemlig lektor Anke Spoorendonk fra Harreslev ved Flensborg og overlærer Peter Gerckens fra Husum. På grund af en ændring i den slesvig-holstenske valglov, hvorefter det blev muligt at stemme på SSW også i Holsten, resulterede Landdagsvalget den 27. februar 2000 i tre landdagsmedlemmer: Gruppens formand er Anke Spoorendonk og består desuden af friseren Lars Harms samt den flensborgske advokat Silke Hinrichsen.

Det danske mindretals vigtigste folkelige og kulturelle organisation er Sydslesvigsk Forening (SSF), som blev stiftet i 1920. Organisationen arbejder primært for plejen af dansk sprog og kultur i Sydslesvig. Frem til 1970

var SSF paraplyorganisation for alle danske foreninger og institutioner. Denne rolle er siden blevet overtaget af Det sydslesvigske Samråd, som koordinerer alle danske aktiviteter syd for grænsen. SSF's medlemstal toppede i 1948 med ca. 75.000 og ligger i dag på omkring 16.000, da langt fra alle sydslesvigere følger det påkrævet at stå i SSF for at markere deres danskhed. SSF er opdelt i ca. 130 selvstændigt arbejdende distrikter. Foreningen ønsker at bevare dansk kultur og livsstil hos mindretallets medlemmer. Den organiserer koncerter, teaterforestillinger, driver 40 forsamlingshuse og mere end 50 danske ældreklubber samt et antal pensionistboliger. Foreningen har også sin egen pressetjeneste, der betjener danske og tyske medier.

Det danske mindretal udgiver en dansksproget avis, Flensborg Avis, som i øvrigt er landsdelens ældste avis (fra 1. oktober 1869). Den udkommer i et oplag på 7.000 på alle hverdage.

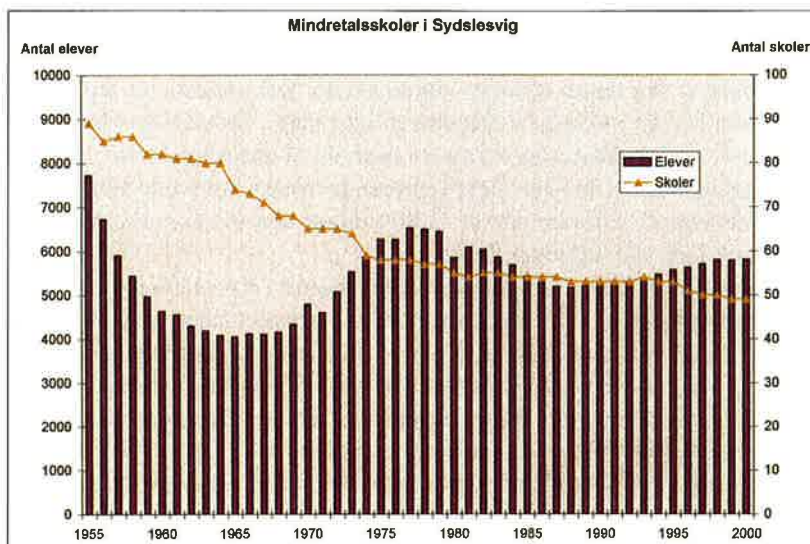
Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig har til huse i Flensborg med filialbiblioteker i Slesvig og i Husum samt to bogbusser. Bibliotekets opgave er at fremme dansk sprog og kultur. Der er årligt et udlån på over 600.000.

Sydslesvigs Danske Ungdomsforeninger (SdU) er en paraplyorganisation for det alsidige ungdomsarbejde, der udøves i 74 ungdomsforeninger med 12.192 medlemmer (2000). Organisationen driver 12 fritidshjem fordelt over hele landsdelen, et Aktivitetshus, idrætshaller i Slesvig og i Flensborg, amatørteateret »Det lille Teater« og en række idrætsforeninger, foruden kursuscentret »Christianslyst« i Angel.

Dansk Kirke i Sydslesvig er et forbund af danske menigheder og virker i tilknytning til »Dansk Kirke i Udlandet«. Dets højeste myndighed er den årligt sammentrædende Kirkedag, og Kirkerådet er dets bestyrelse. Per 1.1.2001 omfattede Dansk Kirke i Sydslesvig 38 organiserede menigheder med 24 præsteembeder og 6.954 medlemmer. Dette er et udtryk for, at danske syd for grænsen ønsker at være kristne på dansk folkekirkelig vis.

Organisationen bag skole- og børnehaveaktiviteter er Dansk Skoleforening for Sydslesvig, som driver 49 danske skoler og 58 børnehaver i Sydslesvig (2001). Skolerne har en dobbelt opgave: Dels skal de formidle kendskab til dansk sprog og kultur blandt eleverne og dels forberede dem til en tilværelse som borgere i Tyskland. Den ambitiøse målsætning for de danske skoler i Sydslesvig udtrykkes på følgende måde i læseplanerne:

»Skolen skal føre eleverne ind i dansk sprog og kultur, og dens arbejde har til sigte at fremme elevernes bevidsthed om samhørighed med den danske folkedel i Sydslesvig og med det danske folk. Samtidig har skolen den opgave at dygtiggøre eleverne til at leve og virke i det tyske samfund.« (Rerup 1995).

Ovenstående diagram illustrerer glimrende udviklingen i antallet af såvel danske skoler som danske elever i Sydslesvig.

Fagene dansk og tysk prioriteres lige højt. Undervisningssproget er dansk, undtagen i faget tysk, og der anvendes hovedsageligt danske lærebøger. Skolerne omfatter 49 grund- og hovedskoler, 4 realskoler og et gymnasium (Duborg-Skolen). Der er 9-årig skolegang, og der er et valgfrit 10. skoleår. Real- og gymnasieskolerne modtager elever fra 5. og 6. klassetrin og fortsætter til hhv. 10 og 13 års skolegang. De danske skoler er underkastet tysk lovgivning og følger overvejende den tyske skoles struktur. Afgangsbeviset fra de danske skoler anerkendes på lige fod med tilsvarende tyske skolars. Kulturministeriet i Slesvig-Holsten fører tilsyn med skolerne. Pr. 1.4. 2001 var der indskrevet 5.736 elever i skolerne, og der går 1.764 børn i børnehaverne. Dansk Skoleforening har altid stået stærkt i det danske mindretals bevidsthed, da det er via skolerne og børnehaverne, nye kredse når ind i mindretallet. Det danske skole- og børnehavevæsen er tilmed det vigtigste middel til at fastholde mindretallets børn og unge i en dansk kulturkreds. Det giver Skoleforeningen en ikke ringe indflydelse på mindretallet.

Delstaten Slesvig-Holsten støtter gennem tilskud skolevæsenet. I 2000 beløb de samlede udgifter sig til ca. 125 mill. DM, hvoraf landets tilskud dækkede godt 50 mill. DM. Hovedparten betales altså af den danske stat.

Udover at det danske mindretal i Sydslesvig i dag modtager støtte fra tysk side, får det nemlig også en række økonomiske midler fra Danmark. I finansloven er der under afsnittet »International virksomhed« et separat afsnit, som hedder »Danske kulturelle anliggender i Sydslesvig«, hvor man kan læse, at tilskuddet administreres i henhold til tekstanmeldelse 76 af det af regeringen nedsatte »Udvalget vedrørende danske kulturelle anliggender i Sydslesvig«. I indeværende år (2001) udgør den økonomiske støtte fra Danmark i alt 380 millioner kroner.

Grænseforeningens hovedkontor er lokaliseret i København og har som sit primære formål »- at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen.« Foreningen blev oprettet i 1920 efter folkeafstemningerne i Slesvig. Dens hovedstyrelse bestod fra begyndelsen langt overvejende af mænd, der havde tilhørt Danevirkebevægelsen og Flensborgbevægelsen. Foreningens løsen blev: »I skal ikke blive glemt«, og i dens lovs §2 blev dens formål slået fast: »Med alle lovlige Midler, saavel aandeligt som materielt, at støtte Danskheden syd for Grænsen.« I dag er tidligere minister Torben Rechendorff Grænseforeningens formand. Grænseforeningens opgave er at yde økonomisk støtte til kulturelle formål i Sydslesvig. I regnskabsåret 2000-2001 udgjorde beløbet 1,8 millioner kr. Desuden formidler foreningen støtte til grænselandet for andre for i alt 75,7 millioner kr. med den danske stat som den største opdragsgiver, idet statsstøtten på 72,8 mill. kr. til brug for Sydslesvigsk Forening, Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Sydslesvigsk Vælgerforening samt Den danske Fælleslandboforening i Sydslesvig formidles gennem Grænseforeningen.

Grænseforeningen finansierer sin del af støtten til kulturelle formål i Sydslesvig gennem salg af Dybbølmærker på Dybbøldagen den 18. april (750.000 kr. i 2001) og Det sønderjydske Lotteri. I løbet af de seneste tyve år (1981-2000) er det blevet til ikke mindre end 32 millioner kr., der er blevet delt mellem Sydslesvigsk Forening, der har modtaget 6 millioner kr., Ungdomsforeningerne 10 millioner kr. og Biblioteket 6 millioner kr., således at Grænseforeningen har andel i bogstavelig talt alle markante projekter inden for dansk kulturformidling i Sydslesvig. Lokalforeningerne har til deres eget venskabsarbejde syd for grænsen modtaget 8 millioner kr. og de sidste 2 millioner er gået til forskellige nationale formål nord for grænsen. I 1990 accepterede Hans Kongelige Højhed Prins Joachim at være protektor for Grænseforeningen. Pr. 31. marts 2001 havde foreningen et registreret medlemstal på 33.624.

På Undervisningsministeriets regnskab ydes der til skoler og til Grænseforeningen (dvs. til de ovennævnte kulturelle formål): 345,5 mio. kroner.

Grænseforeningen har siden 1981 støttet en lang række projekter i Sydslesvig med godt 32 millioner kr. – eksempelvis er Centralbibliotekets to bogbusser en gave fra Grænseforeningen.

Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig får via Sundhedsministeriet 23,6 mio. kroner og Dansk Kirke i Sydslesvig fra Kirkeministeriet via »Dansk Kirke i Udlandet« 11,3 mio. kroner.

Delstaten Slesvig-Holsten støtter gennem tilskud ikke alene skolevæsenet, men også dansk kulturelt og humanitært arbejde. De seneste år har dette bidrag været på 1.053.000 DM årligt. Støtte til det danske mindretals kulturelle aktiviteter gives tilligemed på lokalt niveau. Mindretallet ser særligt et problem i den utilstrækkelige økonomiske støtte hos nogle af kommunerne, da flere kommuner har tilkendegivet, at de pga. stram økonomi ikke har råd til at yde højere tilskud til danske institutioner til trods for forfatningens § 5, hvori det påbydes ikke blot delstaten, men også amter og kommuner, at støtte mindretallets aktiviteter (Dansk Generalsekretariat januar 1994).

Af en analyse, som i 2000 blev udarbejdet af Undervisningsministeriet og Finansministeriet, fremgår det, at det danske mindretal i Sydslesvig for året 1999 modtog 61 procent af sine offentlige tilskud fra den danske stat og 39 procent fra Tyskland. Også det tyske mindretal nord for grænsen får forholdsvis mere fra den danske stat end fra Tyskland. Det samlede tilskud

til de to mindretal var på i alt 763 millioner kr., hvoraf Danmark ydede 60 procent, mens Tyskland kun betalte 40 procent. Analysen siger med rene ord, at »det er bemærkelsesværdigt, at Danmark er den største tilskudsgiver til såvel det danske som det tyske mindretal«.

Ved genforeningsfestligheden i sommeren 1920 lovede den danske statsminister Niels Neergaard, at den dansksindede befolkning i Sydslesvig ikke ville blive glemt. Dette løfte er så sent som i 1999 på det danske årsmøde i Flensborg blevet gentaget og nyformuleret af statsminister Poul Nyrup Rasmussen, der ved den lejlighed udtalte: »Vi vil holde fast i jer, så længe I vil holde fast i os«, og i en specialudtalelse til Flensborg Avis ved samme lejlighed: »Det danske mindretal er vigtigere end nogensinde. I disse tider, hvor Europa smelter sammen, kan man lære af det positive fællesskab, som ses her mellem mindretal og flertalsbefolkning, mellem dansk og tysk.«

Den måde, hvorpå Danmark finansierer aktiviteterne i Sydslesvig og støtter de sociale og kulturelle folkelige aktiviteter hos det danske mindretal, er et udtryk for, at dette mindretal ikke er blevet glemt i Danmark. Ovenstående viser, at der på mange forskellige områder bliver gjort en indsats for at bevare danskheden og for at støtte de mange i Sydslesvig, der ønsker at være danske uden for Danmark. Nu afdøde generalkonsul i Flensborg, professor Lorenz Rerup, konkluderer i Grænseforeningens årbog 1995 om »Slesvig delt i 75 år« følgende:

»Mindretalsforholdene på begge sider af grænsen må nu i europæisk målestok betragtes som forbilledlige. Flere forhold bevirker dette: ingen af mindretallene truer grænsen, begge mindretal modtager den støtte fra både værtsstaten og identifikationsnationen, som er nødvendig for deres kulturelle og organisatoriske arbejde. På lokalt plan er sindelagsprincippet anerkendt: til mindretallet hører de, som vil høre dertil... Mindretallene nord og syd for grænsen betragtes ikke mere som fremmedelementer, men som en rigdom for grænselandets kulturelle landskab. Både nord og syd for grænsen ville man uden mindretal befinde sig i begge landes periferi, i den yderste provins. Men mindretallene tilfører regionen et element af kulturel kappestrid... De er til glæde for hinanden og for flertalsbefolkningerne, og det er de netop i deres stræben efter at bevare deres egenart«.

Den dansk-tyske mindretalsordning: Et forbillede?

Minoritetsproblematikken har siden 1. verdenskrig været et tilbagevendende problem i politik. Det er et problem, som i grunden udspringer fra konflikten mellem idealet om etnisk homogene nationalstater og virkelighedens heterogene nationalstater.

I dag er verden delt op i 189 nationalstater og hovedparten af disse politisk skabte enheder opfatter eller fremstiller deres virkelighed som værende i overensstemmelse med nationalitetsprincippet. Men faktum er, at det er de færreste af disse 189 nationalstater, der lever op til nationalitetsprincippet ud fra en homogenitetsbetragtning.

I en analyse foretaget i 1970 illustrerer Walker Conner problematikken på følgende måde: Blandt de 132 stater, der eksisterede på det tidspunkt, kunne blot 12 af dem betragtes som etnisk homogene. I 25 stater udgjorde den største etniske befolkningsgruppe 90% af det totale indbyggertal. I yderligere 25 stater lå tallet på 75-89%. I 39 stater udgjorde den største etniske gruppe mellem 50-74% af de pågældende staters samlede befolkningstal, mens den i de resterende 39 stater udgjorde under 50% af indbyggertallet. Knight – en anden forfatter, der har studeret de samme forhold i de europæiske lande og i deres tidligere kolonier – hævder, at det kun er Portugal og Island, som har etnisk homogene befolkninger.

Nationalstaterne har i historiens løb taget alle midler i brug for at eliminere eller assimilere deres minoriteter og dermed skabe en identifikation mellem stat og nation. Nogle har haft mere held end andre med at tilnærme sig denne målsætning, men ingen nationalstat har fuldt ud formået at realisere idealet om det homogene samfund. Derfor rummer de fleste nationalstater ikke-assimilerede og selvbevidste minoriteter. Eksistensen af selvbevidste minoriteter inden for statsgrænserne har skabt en majoritets- og minoritetssituation, hvor nationalitetsprincippet med devisen »én nation, én stat« sætter en effektiv stopper for en fredelig sameksistens mellem majoriteten og minoriteterne. Nogle stater har taget denne kendsgerning til efterretning og har forsøgt at skabe et pluralt samfund med lige rettigheder for medlemmerne af majoriteten og minoritetsgrupperne. Andre stater, såsom Tyrkiet, som nu på 15. år udkæmper en blodig krig med sin kurdiske befolkningsgruppe, nægter fortsat at anerkende, at landet overhovedet

har et kurdisk problem. I dag udkæmpes der lignende krige i mange andre stater verden over.

Indtil for få år siden var den herskende opfattelse i international politik, at etniske konflikter og minoritetsproblemerne var noget, som hørte ind under staternes indre anliggender. Derfor har det internationale samfund i høj grad afholdt sig fra at blande sig i, hvordan staterne behandler deres minoriteter.

Men efter afslutningen på den kolde krig og ikke mindst på baggrund af opblomstringen af etniske konflikter på Balkan, har vi oplevet en udvikling, hvor minoritetsproblemerne har fået stadig større international betydning. Det internationale samfund – med bl.a. FN, NATO og EU i spidsen – er i stigende grad begyndt at blande sig i, hvordan staterne optræder i forhold til deres minoriteter. På nuværende tidspunkt er det for tidligt at sige noget om, hvad denne nye internationale praksis vil medføre, men en ting hersker der ikke tvivl om: Minoritetsproblematikken er kommet for at blive og er ikke længere noget, som blot hører ind under staternes indre anliggender, men derimod noget, som i høj grad har en international dimension.

Set i lyset af de senere års begivenheder kan man sige, at i det internationale samfunds bekymring for minoriteter har fokus hidtil været rettet mod den europæiske region. Men der findes flere tusinde minoriteter på verdensplan og der er stater, både i og uden for Europa, som udsætter deres minoriteter for overgreb. Der er lange udsigter til fred i f.eks. forholdet mellem Tyrkiet og kurderne, Rusland og tjetjenerne samt Spanien og baskerne. Hvis blot disse og andre lande, som befinder sig i samme situation, lod demokratiet og folkeafstemninger afgøre løsningen på problemerne, ville verden være et bedre sted at leve for mange flere mennesker.

Det er netop på dette område, at den dansk-tyske mindretalsordning kan vise vejen frem.

Den dansk-tyske mindretalsordning, som også går under betegnelsen »den slesvigske model«, er en løsningsmodel, som man har kaldt et forbillede for fremtidens løsning på minoritetsproblemer eller etniske konflikter. Den fredelige sameksistens, hvor mindretallene har lov til at dyrke deres kulturelle særpræg samt fastholde et stærkt bånd til moderlandet uden at fornærme det land, de lever i, kan med rette kaldes en mønstermodel. Mindretallene på begge sider af den dansk-tyske grænse er integrerede politiske størrelser, som frit kan udfolde deres kulturelle identitet. Tyskland støtter sit mindretal i Danmark både økonomisk og kulturelt, og Danmark gør det samme med det danske mindretal i Tyskland, hvilket dybest set er en indblanding i hinandens indre anliggender. Tyskland er en mægtig magt

og Danmark er en lille stat. Men ingen af staterne ser noget problem i denne ordning, idet tingene foregår med gensidig forståelse og respekt. Dette er den vigtigste forudsætning for den dansk-tyske models succes.

Forudsætningerne for denne succes blev skabt i 1955 med København-Bonn-erklæringerne, hvor den tyske og den danske stat blev enige om at støtte mindretallene på grundlag af gensidige principerklæringer.

Et af grundelementerne i disse erklæringer er bestemmelsen om, at staterne ikke må bestride eller efterprøve mindretallets nationalitet. De nationale mindretal i grænselandet kan frit vælge, hvilken nationalitet de vil bekende sig til. Tidligere spillede sproget og det sproglige tilhørsforhold en afgørende betydning for bestemmelsen af nationaliteten i grænseområdet. Men i dag er der ikke en umiddelbar sammenhæng mellem sprog og nationalitet. Danskerne er danske, fordi de bekender sig til dansk nationalitet og det samme gælder for tyskerne. Der er tale om en subjektiv bekendelse, hvis dybereliggende motiver og rødder kan være meget forskellige. Sproget er ikke længere et gyldigt kriterium for et nationalt tilhørsforhold, sådan som det var forud for folkeafstemningerne i 1920.

Man taler ofte om, at det dansk-tyske grænseland kan tjene som model for, hvordan man kan løse minoritetsproblemerne. Det har nærmest fået karakter af en eksportmodel. Det er også derfor, at danske og tyske myndigheder i fællesskab har oprettet et Europæisk Center for Minoritetsstudier i grænselandet. (ECMI = European Center for Minority Issues). I de senere år har man fra dansk side forsøgt at henlede opmærksomheden på grænselandet som idealbillede på fredelig sameksistens. I grunden er det væsentligste ved denne model, at minoritets- og grænseproblemet i realiteten er blevet løst ved, at staterne er blevet enige om at tilstå mindretallene i regionen frihed og mulighed for at bevare deres særpræg. I dag drejer det slesvigske minoritetsspørgsmål sig således mere om bevillinger end principielle nationale standpunkter, selv om der stadig findes spændinger mellem nationaliteterne i området. Derved adskiller Danmark og Tyskland sig fra en stor del af de stater, som slås med mindretalsproblemer. Den dansk-tyske model kan derfor ikke uden videre overføres til andre lande, da enhver konflikt er lokalt forankret og har sine individuelle træk.

Men måske kan et nærmere studie af modellen give inspiration og opmuntring til de mange nationalstater, som slås med mindretalsproblemer.

Litteratur

- Anderson, Benedict (1991). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, Verso.
- Andresen, Sigfred (1991). *Sydlesvig – grænselandet mellem dansk og tysk*. Flensborg, Dansk Ungdomssekretariat.
- Adriansen, Inge (1992). Er Sønderjylland dansk eller tysk? Debatten om Sønderjyllands nationale identitet. *Vandkunsten* 7/8 april 1992, pp.22-42.
- Barnard, F. M. (1965). *Herder's Social and Political Thought. From Enlightenment to Nationalism*. Oxford, Clarendon Press.
- Borup, Ernst J. og Schrøder, Frederik (1930). *Haandbog i N.F.S. Grundtvigs Skrifter. II. Folkelige Grundtanker*. København, H. Hagerups Forlag.
- Claude, Inis L. (Jr.) (1955). *National Minorities. An International Problem*. London, Oxford University Press.
- Conner, Walker (1994). *Ethnonationalism. The Quest for Understanding*. Princeton, Princeton University Press.
- Coussange, Jacques De (1929). *Det slesvigske spørgsmål og selvbestemmelses-retten*. København, Slesvigske Forlag, Grænseforlaget.
- Dahl, Svend og Linvald, Axel (red.) (1919a). *Sønderjylland. Første Bind*. København, V. Pios Boghandel.
- Dahl, Svend og Linvald, Axel (red.) (1919b). *Sønderjylland. Andet Bind*. København, V. Pios Boghandel.
- Dansk Generalsekretariat (1994). *Sydlesvig i tekst og tal*. Flensborg.
- Eskildsen, Claus (1943). *Dansk grænselære*. København, C. A. Reitzels Forlag.
- Fink, Troels (1955). *Sønderjylland siden Genforeningen i 1920. Vi og vor fortid. Nr. 16*. København, J. H. Schultz Forlag.
- Friis, Aage, Linvald, Axel og Mackeprang, M. (red.) (1942). *Schultz Danmarkshistorie. Bind IV*. København, J. H. Schultz Forlag.
- Gregersen, H. V. (1981). *Danmarks historie. Slesvig og Holsten indtil 1830*. København, Politikens Forlag.
- Hansen, Hans Schultz (1992). De vedblev at tale dansk. Den danske bevægelse i Sønderjylland ca. 1838-1920: Modernisering, sociale grupper og national mobilisering. *Vandkunsten* 7/8 april 1992, pp.43-61.
- Hanssen, H. P. (1928). *Fra Kampaarene. Afhandlinger og foredrag I*. København, Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.
- Hanssen, H. P. (1929). *Fra Kampaarene. Afhandlinger og foredrag II*. København, Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.
- Herder, Johann Gottfried von (1968). *Reflections on the Philosophy of the History of Mankind*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Hjelholt, Holger (1963). *Christian Hansen Junior (1804-1873). En talsmand for flensborgsk kongetroskab*. København, Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.
- Holling, Aksel (1946). *Sydlesvig kalder Danmark*. København, Samlerens Forlag.
- Jensen, Thorkild Borup (1993). *Danskernes identitetshistorie. Antologi til belysning af danskernes selvforståelse*. København, C. A. Reitzels Forlag.
- Kühl, Jørgen (1996). På vej mod den slesvigske model. *Inst.f. Grænseregionsforskning. Aabenraa*.
- Knight, David B. (1985). *Territory and People or People and Territory? Thoughts on Postcolonial Self-Determination*. *International Political Science Review*. Vol. 6. No. 2.
- Larsen, Kai Edvard (1969). *Fra en stormfuld tid. De Sønderjydske danske samfunds hi-*

- storie. København, DY-PO Bogforlag.
 Lauridsen, P. (1920). Da Sønderjylland vaagnede.
 Lindstrøm, Anders Ture (1975). Landet Slesvig-Holstens politiske historie i hovedtræk 1945-1954. Flensborg, Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.
 Mackeprang, M. (1910). Nordslesvig 1864-1909. København, Forlagstrykkeriet.
 Mayall, James (1992). Nationalism and International Society. Cambridge, Cambridge University Press.
 Meinecke, Friedrich (1970). Cosmopolitanism and the National State. Princeton, Princeton University Press.
 Meyer, Karl Otto (1997). Grænseforeningens årbog 1997.
 Noack, Johan Peter (1989a). Det danske mindretal i Sydslesvig 1920-1945. Bind 1. Åbenrå, Institut for grænseregionsforskning.
 Noack, Johan Peter (1989b). Det danske mindretal i Sydslesvig 1920-1945. Bind 2. Åbenrå, Institut for grænseregionsforskning.
 Noack, Johan Peter (1991a). Det sydslesvigske grænse spørgsmål 1945-1947. Bind 1. Åbenrå, Institut for grænseregionsforskning.
 Noack, Johan Peter (1991b). Det sydslesvigske grænse spørgsmål 1945-1947. Bind 2. Åbenrå, Institut for grænseregionsforskning.
 Refslund, Chr. (1961). Liv og virke i vort Grænseland 1920-1960. København, C. A. Reitzels Forlag.
 Rerup, Lorenz (1969). Grænsen. Fra grænsekamp til sameksistens. Albertslund, Det danske Forlag.
 Rerup, Lorenz (1982). Danmarks historie. Slesvig og Holsten efter 1830. København, Politikens Forlag.
 Rerup, Lorenz (1995). Grænseforeningens årbog 1995.
 Rosendal, H. (1919). Træk af Danskhedens Historie i Sønderjylland. Første Del: indtil 1864. København, G.E.C. GAD.
 Sydslesvigsk Forening (1985). Dansk syd for grænsen. Ledsagende betragtninger til udstillingen vedrørende Bonn-Erklæringen 1955-1985. Flensborg / Åbenrå.
 Sørensen, Hans og Stief, Carl (red.) (1972). Verdens Litteraturhistorie. Bind 6. Følshedsens tid 1750-1800. København, Politikens Forlag.
 Tardieu, André og Jessen, Franz V. (1926). Slesvig paa Fredskonferencen. Januar 1919 – januar 1920. København, Slesvigsk Forlag.
 Udenrigsministeriet (marts 1995): 40 års samarbejde i Grænselandet. København-Bonn-erklæringerne om det danske og det tyske mindretals rettigheder i grænselandet. København, Udenrigsministeriets Informationssekretariat.
 Vejlag, Johannes (1937). H. P. Hanssen. København, Aschehoug Dansk Forlag.

GRÆNSEFORENINGEN er fyldt 80 år – det er en pæn høj alder

*Af tidl. medlem af Folketinget
Ebba Strange*

I anledning af Grænseforeningens 80-årsdag holdt medlem af femmandsudvalget, tidl. medl. af Folketinget, Ebba Strange, (SF) nedenstående tale ved det årlige Sendemandsmøde i oktober 2000:

80 år er en pæn høj alder, så det vil jeg tage som udgangspunkt for at se både tilbage og frem.

Vi starter i efteråret 1920. Der har været afstemning om Slesvigs tilhørsforhold i februar og i marts. Nordslesvig har stemt sig hjem til Danmark igen efter 56 år under prøjsisk overherredømme, mens Sydslesvig stemte for at blive en del af den nyoprettede tyske Weimarrepublik.

I Nordslesvig, som fra nu af på dansk tager det gamle danske navn Sønderjylland på sig officielt, er man i fuld gang med at omstille institutioner, administration og infrastruktur fra en prøjsisk til en dansk virkelighed. Fra det gamle Danmark drager mennesker med et nationalt sindelag til landsdelen for at hjælpe med til at gøre Sønderjylland til en integreret del af Danmark, samtidig med at man giver det tyske mindretal mulighed for at dyrke deres kulturelle liv med skoler, kirker, biblioteker m.v.

I Sydslesvig har danskerne ikke tænkt sig at give op. Tværtimod går de nu for alvor i gang med at organisere sig. Både Sydslesvigsk Forening og

Dansk Skoleforening for Sydslesvig er dannet i maj 1920. Ved genforeningsfesten på Dybbøl Banke får de det officielle Danmarks ord for, at de ikke skal blive glemt, og de indstiller sig på en aktiv mindretalstilværelse i det land, som de føler er deres, og som de ikke har tænkt sig at forlade, men tværtimod gerne vil være med til at præge. Og måske kan der en gang komme en ny folkeafstemning?

Og her kommer Grænseforeningen ind i billedet.

Det, der havde holdt modet oppe hos de danske sønderjyder under de 56 års prøjsisk overherredømme, var dels Pragfredens § 5, der i 1866, efter at Prøjsen havde slået Østrig, indeholdt et løfte om, at Slesvigs endelige tilhørsforhold skulle afgøres af folkenes selvbestemmelsesret. Dels naturligvis sønderjydernes legendariske stædighed. Og endelig det folkelige engagement syd og nord for Kongegrænsen.

Ganske vist havde Bismarck egenhændigt ophævet § 5, da prøjserne havde vundet den tysk-franske krig og udråbt det stortyske kejserrige, men der kunne jo opstå en ny situation. Derfor var det vigtigt at holde liv i danskheden først og fremmest i Nordslesvig.

Til støtte for det folkelige danske arbejde i Nordslesvig begyndte man rundt om i Danmark i slutningen af 1880-erne at oprette sønderjyske foreninger og der udviklede sig en ivrig kulturtrafik hen over grænsen, i det omfang man kunne få lov for prøjserne. Herigennem hjalp man hinanden med at holde det danske sprog og den danske kultur levende også for de nye generationer, og man styrkede båndene mellem danske nord og syd for grænsen.

Der er for mig slet ingen tvivl om, at denne folkelige aktivitet var stærkt medvirkende til, at afstemningsresultatet blev som det blev.

Jeg tror, at flere af de unge ville være udvandret til Danmark eller over Atlanten eller have givet efter for prøjsernes pres, hvis ikke de havde vidst og følt, at der i Kongeriget – nord for åen – var mange mennesker, der ligesom de, inderligt ønskede i hvert fald *Nordslesvig* tilbage til Danmark, og som arbejde for det.

Den folkelige aktivitet betød også, at allerede *før* afstemningerne – straks efter krigsafslutningen – stod der familier og foreninger i Danmark klar til

at støtte de danske sønderjyder. Min mor kunne fortælle om det første såkaldte »hungertog«, hun kom med til Danmark som flensborgpige i sommeren 1919. Her fandt hun fred og ro, dansk tale og sang, mad, og en plejefamilie, som hun bevarede kontakten med, indtil de døde.

Da Nordslesvig var blevet det danske Sønderjylland, var Flensborg med sit sydlige opland og alle sognene syd for Tønder og Bov blevet grænseegene, så kontakten over grænsen var blevet meget nemmere for og med folk i det, der nu på dansk blev kaldt Sydslesvig.

Derfor var det også naturligt for de nydannede danske foreninger i Sydslesvig, at de ønskede oprettelsen af én samlet dansk grænseforening, der ville påtage sig at være det folkelige forbindelsesled mellem det folkelige danske arbejde syd for grænsen og det danske folk i Kongeriget. Og derfor er det også naturligt i dag, at femmandsudvalget, der administrerer det danske statslige tilskud til det danske kulturelle arbejde i Sydslesvig, har et nært samarbejde med Grænseforeningen og kanaliserer en række tilskud gennem denne.

Der er sket meget i de 80 år. Bl.a. takket være samarbejdet mellem Grænseforeningen og lokale danske grupper, der havde startet dansk undervisning under meget primitive forhold, blev der i mellemkrigsårene bygget danske skoler helt ned til Slien og i Tønning. I Nazitiden og under 2. verdenskrig blev det igen svært at være dansk i et Tyskland domineret af ekstrem nationalisme, så tilslutningen til mindretallet skrumpede ind.

Efter 1945 og Tysklands nederlag dukkede der en ny diskussion om grænseflytning og evt. ny folkeafstemning op. Et håb blev tændt blandt de danske i Sydslesvig, men der blev ikke noget af hverken folkeafstemning eller grænseflytning. Alligevel kom der en ny tilstrømning til det danske mindretal. Nye skoler og børnehaver blev bygget, helt ned til Ejderen og Kielerkanalen, og der kørte atter fyldte tog til Danmark med børn, der var dårligt ernærede og dårligt klædt, og som hos deres danske plejefamilier fandt en kulturel modvægt til den nazipropaganda, de var blevet flasket op med.

Der var lige så stor brug for Grænseforeningen og alt, hvad den kunne yde, som der havde været efter 1920. Og gavmildheden i Danmark var stor.

Nogle af dem, der sluttede sig til mindretallet efter 1945 forsvandt igen, da grænseflytningshåbet blev opgivet, men mange blev og er forblevet nogle af mindretallets mest trofaste medlemmer. Jeg har selv været meget betaget

af at læse eller høre om, ad hvilke veje nogle af disse mennesker har fundet frem til, at de hører til i det danske mindretal.

I 1955 kom så København-Bonn-erklæringerne, og siden har samlivet mellem tyske og danske i Sydslesvig udviklet sig til et forhold mellem naboer i en fælles hjemstavn. Ind imellem med hårde gnidninger, men jævnt er det blevet bedre og bedre.

I 70'erne kom en ny 3. generation af danske sydslesvigere til. Den havde ikke oplevet krigen og den grusomme ondskab, men derimod et ungdomsoprør i Europa og et Danmark som medlem af EF sammen med Tyskland. Den ytrede *ikke* ønske om grænseflytning. Den var vokset op med dansk og tysk ved siden af hinanden, og det var nu en gang Grænselandets virkelighed. Til gengæld ville den ikke nøjes med at få defineret sin identitet udfra en snæver national synsvinkel. Den ville ikke bare være dansk på den måde, som de tilrejsende rigsdanskere definerede. Den ville definere sig selv som danske sydslesvigere, som en folkegruppe i den samme hjemstavn med samme ret til at blande sig i alle samfundets anliggender, som den del af befolkningen, der er tysk.

Og nu er så en ny 4. generation begyndt at stikke hovederne frem. Mine børnebørn. Mine forældres oldebørns generation. Og hvad siger så de? Og hvad siger Grænseforeningen til dem? De er vokset op i en stadig mere globaliseret verden, i et Europa med stadig svagere nationale grænser, i et Tyskland med et fungerende demokrati.

Jeg modtog for nylig en invitation fra et par af Grænseforeningens kredse til et møde med titlen: »Hvornår »lukker« det danske mindretal i Sydslesvig? – Og hvorfor ikke?« Anledningen til denne provokerende titel er ifølge invitationen den til tider noget hårde og tilsyneladende uforsonlige debat mellem mindretallets organisationer, og mellem top og bund i organisationerne, som vi kan følge med i, når vi læser Flensborg Avis. Hertil kommer debatten om mindretallets anvendelse – eller snarere *mangel* på anvendelse af det danske sprog.

Synspunkterne brydes inden for mindretallet. Lige fra den kronikør, der foreslog, at alle, der skulle ansættes inden for mindretallet, skulle være sydslesvigere, hvorfor der ikke måtte ansættes folk fra Danmark i organisationer og institutioner, til den afgangselev fra Duborg-Skolen, der overhovedet satte spørgsmålstegn ved, om skolens elever var danske eller kom

Ebba Stange: Nu er så en ny 4. generation begyndt at stikke hovederne frem. Mine forældres oldebørns generation. Hvad siger Grænseforeningen til dem ...?

fra danske hjem. Ind imellem var den præst, der i mellemtiden er kommet på andre tanker, som mente, at sydslesvigerne slet ikke var i stand til at definere deres danskhed; det kunne kun rigtige danskere, der kom fra Kongeriget.

Debatten om brugen af det danske sprog og debatten om, hvem der er rigtig dansk og dermed har ret til at bruge de danske institutioner, er lige så gammel som Grænseforeningen. Jeg tror, vi skal være glade for, at sindelag ikke må efterprøves, og at *dansk* er den, der selv bekender sig dertil!

Spørgsmålet om, hvor længe mindretallet har tænkt sig at eksistere, kan jeg huske, jeg rejste for mig selv i 70'erne, da jeg kom til Sydslesvig efter en pause på ti år og mødte dem, jeg har omtalt som den 3. generation. De unge mennesker overbeviste mig om, at trods alle de ydre ændringer, havde de stadig meget at byde på som danske i udviklingen af deres hjemstavn.

Siden har jeg støttet Statsministerens udtalelse på De sydslesvigske Årsmøder i 1999: »Så længe I holder fast i os, holder vi fast i Jer!«

Dermed har vi også sagt, at forholdet mellem Danmark og de danske i Sydslesvig er et *gensidigt* forhold, hvor begge parter yder deres til udviklingen og forståelsen af, hvad det egentlig er, der skaber en national identitet.

Det står ikke i Grænseforeningens eller dens afdelingers magt at lukke mindretallet i Sydslesvig. Det kan det kun selv. Men skulle Grænseforeningen eller dens afdelinger blive trætte af udviklingen i Sydslesvig og derfor neddæmpe sin støtte, så vil det efterlade en mangel i Sydslesvig, fordi, – som jeg startede min tale med, – et nationalt mindretal har brug for den folkelig kontakt til sit moderland for at bevare dynamikken. Ellers risikerer det at stivne i forældede former eller skrumpe ind til en nostalgisk hjemstavnsforening.

Heldigvis formidler Grænseforeningen stadigvæk denne kontakt, og jeg synes, det er meget flot, at I kan holde medlemstallet til trods for forenings-

»Så længe I holder fast i os, holder vi fast i Jer«. Poul Nyrup Rasmussen afgav dette nye statsministerløfte på De Danske Årsmøder i 1999.

krise i Danmark og til trods for, at vi her i det nye årtusinde oplever et dansk mindretal i Sydslesvig, der ikke bare siger Ja og Amen til alt, hvad der kommer fra Danmark, men tillader sig at have egne meninger om både det ene og det andet og give åbent udtryk for dem! Og det er vel det, der er det nye her i den 4. generations tid.

Idylliseringen af alt, hvad der kommer fra Danmark, er ved at forsvinde, og det kan godt gøre ondt på en velmenende dansker. En ting er, at vi selv kan finde både det ene og det andet at kritisere ved vort samfund, men vi er meget sårbare, når nogen kommer *udefra* og kritiserer, også selv om det er danske fra Sydslesvig, der dog skulle være en del af os selv.

Vi får også at vide, at alt ikke er bedst i Danmark, og at visse ting faktisk gøres lige så godt eller bedre i Tyskland eller andre europæiske lande. Vi ved det sådan set godt, men hvad bliver der af nationalfølelsen, hvis vi inddrømmer det?

»Danskhed« er et begreb, der ikke længere kan bruges i bestemt form. Den erkendelse er svær at kapere for mange både nord og syd for grænsen. Især dem, der tror, de ved, hvad det er for en størrelse!

Når økonomien i det danske mindretal er trængt for tiden, skyldes det besparelser i Landet Slesvig-Holsten. Den danske stat har ingen planer om at lukke for pengene til Sydslesvig. I Folketinget er der bred konsensus bag den citerede udtalelse af Statsministeren. Det er ikke, fordi det danske Folketing ofrer mange tanker eller indlæg fra talerstolen på det danske mindretal i Sydslesvig, men fordi vi helt godt kan lide den tanke, at dansk kultur har en forpost dernede i det nordlige Tyskland, som er med til at gøre Danmark bare en lille smule større.

En bred konsensus i Folketinget forudsætter imidlertid en opbakning i det danske folk. Det er *den* opbakning, Grænseforeningen gerne fortsat skulle være med til at skaffe. Ikke ved at fremstille det danske mindretal i Sydslesvig som et idyllisk Lilleput-danmark, men ved at holde kontakten og diskussionen vedlige og være med til at oplyse om, hvad det egentlig er, der foregår i det mindretal, der vist ikke har tænkt sig at slukke og lukke foreløbigt, men tværtimod har tænkt sig at fortsætte med at leve og udvikle sig.

Ebba Strange

Beretning om GRÆNSEFORENINGENS virksomhed 1. april 2000 - 31. august 2001

Et folkeligt engagement

*Af Grænseforeningens formand
Torben Rechendorff*

I disse år er der begreber og vendinger, der bruges så meget, at det næsten nærmer sig misbrug. Diskussionerne om, hvad begrebet *danskhed* egentlig er for noget, bølger frem og tilbage. Af og til med en indædthed, som forekommer en smule overdimensioneret i forhold til det, det drejer sig om. Det samme gælder begrebet *folkeligt*. Også her er der kategorier af menneskeheden, der gerne vil tage patent på den rette forståelse af emnet. Dem om det.

I Grænseforeningen tager vi ikke patent på noget som helst.

Men vi tør godt påstå, at vores forening er båret af et folkeligt engagement. Under alle omstændigheder forstået på den måde, at et betydeligt antal mennesker i Danmark rent faktisk bakker op om vores formål ved at være medlemmer af foreningen. Over 33.000 mennesker er dog noget.

Men det drejer sig om andet og mere end statistik. Det drejer sig først og fremmest om, at mennesker ud over hele Danmark er optaget af dagligdagen hos det danske mindretal i Sydslesvig. Vi vil være med til at sikre, at Danmarks kontakt med Sydslesvig er andet og mere end en pengestrøm fra det officielle Danmark. Pengene har deres indlysende betydning for arbejdet dernede. Derfor er det også af største betydning, at et enigt Folketing står bag de årlige bevillinger.

Men »det folkelige engagement« i form af venskabsbånd på tværs af grænsen, varme og medlevende tanker, engagement, besøg, udvekslinger og meget andet er jo det, der giver arbejdet dets menneskelige dimension.

Torben Rechendorff: I den kommende tid vil vi forsøge at skaffe midler til brug for SdU, der ønsker at købe et stort idrætsareal i Flensborg. Det vil åbne helt nye muligheder for det danske ungdomsarbejde i området...

Igen: Det har Grænseforeningen ikke patent på. Men vi er ubeskedne nok til at påstå, at vi gennem mere end 80 år har ydet en seriøs indsats i dette arbejde. Det agter vi at blive ved med.

Det er rigtigt, som Ebba Strange sagde på Sendemandsmødet i 2000, at det ikke ligger i Grænseforeningens hænder at *holde liv* i det danske mindretal. Det er naturligvis deres egen sag. Men vi vil gøre, hvad vi kan for at opretholde de tætte forbindelser på tværs af grænsen.

Det forudsætter flere ting. Lad mig her nøjes med at fremhæve fire:

Medlemstallet er som sagt af stor betydning. Hvis man i alvor vil tale om »et folkeligt engagement« må der begribeligvis være nogle »folk« bag arbejdet. Derfor vil vi i den kommende tid fortsætte og udbygge arbejdet med

medlemshvervning. Ansvar for medlemshvervningen ligger hos de lokale foreninger. Jeg er ikke et øjeblik i tvivl om, at et levende og varieret program hos lokalforeningerne er det bedste hvervemiddel. Men vi agter også at udstyre lokalforeningerne med nogle yderligere værktøjer for at de bedst muligt kan være med til at udvide Grænseforeningens medlemskreds.

Økonomien er som i alt foreningsarbejde en væsentlig forudsætning for liv og aktivitet. Jeg tør næsten ikke sige det, men Grænseforeningens økonomi er god! Det er den først og fremmest fordi mange mennesker hvert eneste år knokler for os i forbindelse med Dybbøldagen og Det Sønderjydske Lotteri. Og her tænker jeg både på sælgerne og køberne! Midlerne derfra er forudsætningen for vore økonomiske tilskud til Sydslesvig. Vi har inden for de seneste par år ydet betydelige bidrag til det nye fritidshjem i Eckernförde (2 mill. kr.), vi har været med til at renovere fritidshjemmet i Kappel (1 mill.kr.) og Skipperhuset i Tønning (540.000 kr.). Og i den kommende tid vil vi søge at skaffe midler til brug for SdU (Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger), der ønsker at købe et stort idrætsareal i Flensborg, som vil åbne helt nye muligheder for det danske ungdomsarbejde i byen.

Nytænkning er vel nærmest en embedsforpligtelse i en stor landsdækkende organisation. Vi må aldrig stifte i gamle strukturer og arbejdsformer. Især må vi overveje, hvordan vi får kontakt med yngre og unge mennesker. Det er baggrunden for det store arbejde, der har fundet sted i et par udvalg nedsat af foreningens hovedstyrelse gennem de sidste par år, og som vi ved Sendemandsmødet 2001 sætter et foreløbigt punktum for.

Ud af overvejelserne er der kommet forslag til en tydeliggørelse af foreningens formål og til en række konkrete initiativer på det strukturelle område. Initiativer som forhåbentlig vil tilføre foreningen yderligere dynamik.

Informationsopgaven er det fjerde og sidste punkt, jeg vil pege på her. Man kan godt sige, at halvdelen af Grænseforeningens formål går ud på, at oplyse danskerne om mindretallet i Sydslesvig. Og det er der et betydeligt behov for!

Denne oplysningsopgave er gennem mange år sket gennem medlemsbladet »Grænsen«, gennem vores årbog, ved diverse kurser og konferencer og på forskellig anden måde. Grænseforeningens hovedstyrelse har vedtaget at øge denne vigtige side af vort arbejde. Vi har nu en informationschef på heltid, som både skal tage sig af de gammelkendte opgaver, men som også i sin stillingsbeskrivelse har forpligtelsen til at gå nye veje. Vi vil gøre meget ud af arbejdet på de ikke mindre end 820 skoler, der har tegnet et såkaldt »skolemedlemsskab« hos os. Vi vil fortsætte kurser for lærere, journalister og andre særlige grupper, hvis viden kan få afsmittende virkning på større kredse.

I det følgende kan man fordybe sig i de mere tekniske og faktiske oplysninger om vort daglige arbejde. For første gang er årsberetningen ført op til tidspunktet for Grænseforeningens Sendemandsmøde. Sådan vil det være fremover. Altså en årsberetning fra 1. september til 31. august.

På Hovedstyrelsens vegne siger jeg tak til alle vore medlemmer og tillidsfolk for støtte og medleven i den forløbne periode. Vi har brug for alle, der vil bakke op om vort arbejde. Ikke for vores egen skyld. Men fordi vi gerne fortsat vil kunne leve op til betegnelsen *Et folkeligt engagement*.

Medlemstal

Ved udgangen af marts måned 2001 kunne Grænseforeningen registrere et medlemstal på i alt **33.624** medlemmer. 820 skoler har et skolemedlemskab i Grænseforeningen. 250 er registreret som individuelle medlemmer af Grænseforeningen, og 32.554 personer er tilknyttet en af de 140 lokalforeninger, som tilsammen danner Grænseforeningen.

Der er i årets løb tale om en nettonedgang i medlemstallet på 1.528. Tilvæksten på 2.236 medlemmer har ikke kunnet kompensere for afgang på 3.764 medlemmer. Tilgangen af nye medlemmer inden for de seneste otte år på næsten 20.000 bekræfter, at der i Danmark er en vedvarende interesse for Grænseforeningens arbejde.

Det er erfaringen fra de foreninger, som inden for de seneste år har fået nye medlemmer via telemarketing, at man har haft vanskeligt ved at fastholde disse.

Grænseforeningens ledelse

Hovedstyrelsen og Forretningsudvalget varetager gennem administrationen i Peder Skrams Gade den daglige ledelse af Grænseforeningen.

I årets løb har Forretningsudvalget holdt møder den 16. maj, den 1. september, den 27. oktober og den 13. december 2000, og igen den 6. februar samt den 30. marts 2001.

Grænseforeningens Hovedstyrelse har holdt møder den 1. april, den 2. september og – i forbindelse med det ordinære Sendemandsmøde – den 28. og 29. oktober 2000 samt den 31. marts 2001. Hovedstyrelsens medlemmer får tilsendt referaterne fra møderne i Forretningsudvalget og de øvrige stående udvalg, og på de regelmæssigt tilbagevendende møder i Hovedstyrelsen bliver der på denne måde mulighed for at drøfte udvalgenes arbejde.

Arbejdet i Formålsudvalget og i Strukturudvalget

Allerede i 1999 var der blevet nedsat to *ad hoc*-udvalg, som på en række møder har haft Grænseforeningens formål og struktur til drøftelse. Disse to udvalg kunne på Hovedstyrelsens møde den 31. marts 2001 afgive deres responsa. *Formålsudvalgets* forslag til en ændring af § 2 i Grænseforeningens vedtægter, nemlig formålsparagraffen, blev på dette møde – efter indstilling fra Forretningsudvalget – godkendt af en enig Hovedstyrelse, som vil indstille følgende ordlyd til vedtagelse på Sendemandsmødet 2001:

»Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur«.

Som resultat af *Strukturudvalgets* arbejde har Hovedstyrelsen vedtaget, at man fremover vil arbejde med egentlige Handlingsplaner i Grænseforeningen. Der har også været enighed om at styrke informationssiden gennem ansættelsen af en heltidsansat informationschef. Endelig er det Hovedstyrelsens hensigt ved Sendemandsmødet 2001 at fremkomme med ændringer i udvalgsstrukturen.

Handlingsplan 2001-2002

Hovedstyrelsen besluttede på sit møde den 31. marts 2001 at vedtage den af Forretningsudvalget fremlagte *Handlingsplan*, som beskriver, hvilke emner foreningen i særlig grad vil tage sig af i den kommende tid. Handlingsplanen er i detaljer blevet offentliggjort i medlemsbladet »GRÆNSEN« og er delt op i følgende seks punkter:

1. Formåls- og Strukturudvalgenes arbejde
2. En konkretisering af støtten til Sydslesvig
3. Den centrale organisations støtte til arbejdet i lokalforeningerne
4. Oplysningsvirksomheden
5. Arbejdet med skoler og uddannelsessteder
6. Medlemshvervningen.

Opfyldelsen af Grænseforeningens formål

Den formålsparagraf, hvorunder Grænseforeningen har drevet sin virksomhed, indeholder to opgaver: At støtte dansk kulturelt arbejde i Sydslesvig og at oplyse om grænselandets forhold.

Støtten til Sydslesvig

Grænseforeningen har støttet Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger ved at finansiere en tiltrængt udvidelse af Fritidshjemmet i Kappel med 1 mio. kr. Dette beløb stammer fra overskuddet fra afholdelsen af »Det sønderjydske Lotteri« i 2000, ligesom der fra lotteriet er blevet stillet knap 350.000 kr. til rådighed for det individuelle venskabsarbejde, der finder sted mellem Grænseforeningens lokale foreninger og deres forbindelser inden for det danske mindretal i Sydslesvig.

Desuden støtter Grænseforeningen hvert år arbejdet med »Sydslesvigske Børns Ferierejser« både administrativt og økonomisk. I afvigte år har foreningens støtte andraget knap kr. 80.000.

Oplysning

I efteråret 2000 har Grænseforeningen fra »Dansk Skoleforening for Sydslesvig« »lånt« overlærer *Torsten Wulff* fra Den danske Skole i Sønder Brarup som gæstelærer. Torsten Wulff har i tidsrummet 21. august til 15. december 2000 besøgt 108 skoler og på disse undervist i 131 timer for i alt godt 5.000 elever. Gæstelærervirksomheden er blevet planlagt og udført i et godt samarbejde med Amternes Centraler for Undervisning. Skolebesøgene er blevet koordineret af Grænseforeningens administration. Om aftenen har Torsten Wulff stået til rådighed for de lokale grænseforeninger og andre foreninger i lokalsamfundene. Det er blevet til i alt 38 møder med tilsammen 900 tilhørere.

Det er tredje gang inden for de sidste ti år, Grænseforeningen har arrangeret en aktivitet som denne, som er med til at skabe øget opmærksomhed over for det danske mindretal i Sydslesvig.

Skolerne betragtes som en vigtig målgruppe for oplysningsarbejdet, og det er tilfredsstillende at kunne konstatere, at de to årlige »Sydslesvig-seminarer« for lærere, primært fra grundskolen, som foreningen afholder i tre dage på Sydslesvigs danske Ungdomsforeningers kursuscenter Christianslyst i Angel i marts og november får stadig stigende opmærksomhed hos lærere i Danmark. Seminaret omfatter besøg på danske skoler og andre institutioner i Sydslesvig, møde med SSW-politikere, samt orientering om Grænseforeningen og om de danske syd for grænsen. Begge kurser, i november 2000 og i marts 2001, samlede ca. 30 deltagere.

Et væsentligt formål ved denne aktivitet går ud på at opfordre deltagerne til at gå aktivt ind i Grænseforeningens arbejde i lokalsamfundet, når de vender hjem igen. I årenes løb er der på denne måde skabt kontakt med

over 300 lærere, hvoraf mange nu vil kunne genfindes i lokalforeningernes bestyrelser.

Grænseforeningens traditionelle støtte til befordringsudgifterne for danske skolars lejrskoler i Sydslesvig medfører, at næsten 5.000 danske skoleelever og deres lærere hvert år får et personligt kendskab til landsdelen.

Selvom de tre nævnte aktiviteter henvender sig til samme målgruppe, er det ikke nødvendigvis de samme lærere og skoler, der benytter sig af tilbuddene.

I øvrigt har Gyldendal i efteråret 2000 udgivet en emnebog i serien »Samfundsstudier« om nationale mindretal i Europa med særlig vægt på det danske mindretal i Sydslesvig. Bogen, »Folk uden Grænser«, er skrevet af dr. phil. Jørgen Kühl og udgivet med støtte fra Grænseforeningen.

Også i år har Grænseforeningen deltaget aktivt i to årligt tilbagevendende begivenheder, der har oplysning om grænselandet som opgave: Det drejer sig om »Grænselandsdagene« på Løgumkloster Refugium, der afholdes i forbindelse med de danske årsmøder i Sydslesvig i begyndelsen af juni, samt folkemødet på Ejer Bavnehøj, som hvert år samler mange grænselandsinteresserede fjerde søndag i august.

Endelig har Grænseforeningen sammen med Sydslesvigsk Forening og Danmarks Biblioteksforening været vært ved en temadag, som afholdtes på Christiansborg i København den 10. oktober 2000 under titlen »Dansk kultur og identitet – som flertal og som mindretal – i et samfund med flere kulturer«, og som samlede godt 100 deltagere.

Grænseforeningens publikationer

Grænseforeningens medlemsblad »GRÆNSEN« er udkommet i 25.000 eksemplarer seks gange om året med *Gunnar Rytgaard* som redaktør. 1. april 2001 afløstes han af Ole Adrian Sørensen.

I de måneder, hvor »GRÆNSEN« ikke udkommer, modtager alle bestyrelsesmedlemmer i lokalforeningerne et »Nyhedsbrev« med orientering fra hovedforeningen.

Grænseforeningens Årbog 2001 har som tema-artikel »Kirker i Sydslesvig – fra Hedeby til Harreslev«, skrevet af forfatteren Henning Dehn-Nielsen.

Desuden omfatter årbogen indlæg fra undertegnede og fra Grænseforeningens tidligere formand, Bent A. Koch.

Grænseforeningens Sendemandsmøde 2000

Sendemandsmødet er Grænseforeningens øverste myndighed. På det ordinære møde, som fandt sted 28.-29. oktober 2000, blev undertegnede valgt som formand efter Bent A. Koch. Ungdomsskoleforstander *Wolfgang Dibbern* blev herefter valgt som 1. næstformand, og biskop *Karsten Nissen*, Viborg, nyvalgte som 2. næstformand. Louis Nielsen og Hustrus Legat blev tildelt *Grænseforeningen for Vejle Vesteregn*. Tidl. landssekretær *Rolf Lehfeldt*, Flensborg, modtog Grænseforeningens Kulturpris. I anledning af Grænseforeningens 80-års dag holdt medlem af femmandsudvalget, tidl. folketingsmedlem *Ebba Strange*, festtalen lørdag aften. Søndag formiddag var Bent A. Koch ordstyrer under en paneldebat med titlen »Hvad er den sydslesvigske danskhed«.

Grænseforeningens økonomi

Dybbøldagsindsamlingen 2000 gav et overskud på kr. 763.000, medens resultatet for årets Sønderjydske Lotteri beløb sig til kr. 1.522.000.

Foreningen havde driftsindtægter på i alt kr. 11.204.000. Udover de foran omtalte indsamlingsresultater bestod indtægterne af kr. 1.132.000 i kontingenter og kr. 1.592.000 fra sponsorer m.v. Fra Grænsfonden indgik kr. 2.410.000, medens afkast o.l. fra foreningens egen formue androg kr. 2.209.000. I årets løb modtog Grænseforeningen arvebeløb for kr. 1.576.000. Heraf var kr. 25.000 forudbestemt til specifikt formål i Sydslesvig. Resten var til foreningens disposition og er blevet anvendt til opfyldelse af foreningens formål.

Der er i årets løb anvendt kr. 1.828.000 til forskellige formål i Sydslesvig, og der er anvendt kr. 4.831.000 til oplysning, til medlemskontakt, udgivelse af publikationer og anden kommunikation. Til administration, driftsomkostninger og anskaffelser i øvrigt er anvendt kr. 4.493.000.

Grænseforeningen har forvaltet midler fra legater og fonde – alle med tilknytning til grænselandet – for i alt kr. 65,3 millioner. Fra anden side har foreningen formidlet støtte til det danske mindretal i Sydslesvig og i grænselandet i øvrigt for kr. 75,7 mio., heraf alene kr. 72,8 mio. for den danske stat.

Dybbøldagindsamlingen 2000 gav et overskud på over 750.000 kr.

Grænseforeningen har overtaget administrationen af Sønderjydske Forening af 1995's Fond og Brdr. Broust's Legat (Kapital i alt kr. 2,3 mio.)

Årsregnskabet udviser et overskud på kr. 26.090, der er overført til kapitalkonto. Status balancerer med kr. 104,8 millioner, hvoraf foreningens egen-kapital udgør kr. 29,7 millioner.

Der henvises i øvrigt til »Årsregnskab 2000/2001 for Grænseforeningen« for nærmere regnskabsmæssige detaljer.

*Torben Rechendorff
Grænseforeningens formand*

Grænseforeningen

Forretningsudvalg 2001-2002

Tidl. minister Torben Rechendorff, Hørsholm (formand)

Forstander Wolfgang Dibbern, Højer (1. næstformand)

Biskop Karsten Nissen, Viborg (2. næstformand)

Viceskoleinspektør Folke Hansen, Vordingborg

Tidl. amtsrådsmedlem Ruth Jensen, Grindsted

Tidl. skoleinspektør Ove Nissen, Gråsten

Forstander Karl Sommer, Odense

Hovedstyrelse 2001-2002

Kredsvalgte: Frisørmester Kjeld Landin Thomsen, Herlev, tidl. realskolelærer Poul Olsen, Svogerslev, Tove Madsen, Solrød Strand, fuldmægtig Niels Jørgen Ebbensgaard, Frederiksværk, disponent Poul Johs. Olsen, Kirke-Eskilstrup, frimærkehandler Erling Nielsen, Fuglebjerg, viceskoleinspektør Folke Hansen, Vordingborg, overlærer Jytte Nielsen, Nørreballe, sognepræst Flemming Anker, Rønne, forstander Karl Sommer, Odense, overlærer Rasmus Laursen, Tommerup, skoleleder Minna Bøgebjerg, Gudme, tidl. overlærer Aage K. Riber, Løkken, laboratorieassistent Heike Lütt, Aalborg, landbrugslærer Jørgen Bruun Christensen, Nykøbing M, overlærer Annmarie Langballe, Skive, advokat Chr. Staugaard Nielsen, Allingåbro, Ellen Johanne Bisum, Risskov, tidl. overlærer Kirsten Schødt, Silkeborg, oberstløjtnant Knud Ulrick Madsen, Juelsminde, Kirsten Schmidt, Ringkøbing, tidl. amtsrådsmedlem Ruth Jensen, Grindsted, overlærer Sigrid Andersen, Agerskov, Lisbet Skau, Vojens, tidl. skoleinspektør Ove Nissen, Gråsten, tidl. overlærer Marie Hess, Nordborg, forretningsfører Svend Kristiansen, Højer.

Tingvalgte: Direktør Ole Stig Andersen, København, udviklingschef Elisabeth Arnold MF, Århus, tidl. minister Knud Enggaard, Skovlunde, gårdejer Ebbe Fink-Nielsen, Gråsten, lektor Henning Gjellerod MF, Holstebro, gårdejer Filt Jensen, Sønderborg, chefredaktør Karsten Madsen, Esbjerg, stiftamtmand Ole Perch Nielsen, Aabenraa, tidl. amtsborgmester Kresten Philipsen, Aabenraa, gårdejer Peder Sønderby, Tofthund.

Administration:

Peder Skrams Gade 5, 2.

Postboks 1530

1020 København K

Telefon 33 11 30 63

Telefax 33 32 73 76

Giro 300-1849

CVR nr. 55 74 41 14

E-mail:

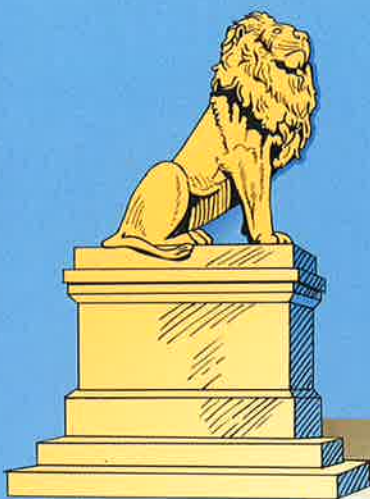
info@graenseforeningen.dk

Hjemmeside:

http://www.graenseforeningen.dk

Direktør:

Niels Henriksen

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

